

HÍREK KONSTANTINÁPOLYBÓL 1705 DEREKÁN

A nagypolitika történései egy Habsburg diplomata szemüvegén keresztül*

News from Constantinople from the middle of 1705
Political events seen through the eyes of a Habsburg diplomat

The paper contains the analysis of two reports from the year 1705, written by Michael Talman, a Habsburg resident diplomat in Constantinople. The reports of Habsburg envoys from Constantinople are important sources of the history of (both Hungarian and international) Early Modern Age. These two reports are of great importance because they reflect on the events taking place in the Ottoman Empire and Europe: on the death of Emperor Leopold and the question of succession, on French diversion efforts and on Imre Thököly's return; on Ottoman internal politics and on Russian–Turkish frontier agreements. In addition, they also give us a picture of the connection network of the permanent envoys, since Talman had up-to-date information in the mentioned topics. The envoy had to report from Constantinople about the issues arising in connection with the War of the Spanish Succession and Rákóczi's War of Independence. His task was far from easy as he had to carry it out with taking Ottoman internal and foreign politics into consideration. The reports clearly reflect that Talman saw the keeping of the Karlóca Peace Treaty especially important – this is one of the reasons why he was worried about Imre Thököly's possible return, too –, and he sensed correctly that the Turks would not openly support Ferenc Rákóczi II because of the Russian threat from the East. As these pieces of information were important, the resident wrote them ciphered. The two discussed documents provide useful information about the European and Ottoman diplomatic protocol, too.

Keywords: War of the Spanish Succession, Rákóczi's War of Independence, emperor election, Karlóca Peace Treaty, Imre Thököly, French diversion, Moldova and Wallachia, Russian–Turkish frontier agreements, diplomatic protocol

A Rákóczi-szabadságharc történetéről mára már könyvtárnyi szakirodalommal rendelkezünk, legyen szó politika-, had-, művelődés-, vagy diplomáciatörténeti munkákról.¹ Ez a tanulmány leginkább az utóbbi területre fog koncentrálni, vizsgálatom tárgya Michael Talman konstantinápolyi Habsburg állandó követ két jelentése. A dokumentumokból megtudhatjuk: a követ miképpen látta az Oszmán Birodalom fővárosából a Rákóczi-szabadságharc szempontjából több vonatkozásban is fontos 1705. év közepének eseményeit, legyen szó a szabadságharcot közvetlenül vagy közvetetten érintő témákról. A kérdés nem elhanyagolható, hiszen a rezidensnek a kora újkori Európa egyik meghatározó nagyhatalmának szemüvegén keresztül kellett értékelnie az eseményeket, illetve róluk megfelelő

*A tanulmány tárgyát képező forrásokat korábban közöltem rövid bevezetővel egy forrásközlő tanulmányban: Szabados 2013. 385–419. o.

¹ A teljesség igénye nélkül gondolhatunk politikatörténet kapcsán *Thaly Kálmán, Márki Sándor, Szekfű Gyula, Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes* munkáira. Hadtörténet kapcsán *Markó Árpád, Perjés Géza, Czigány István, Mészáros Kálmán* nevét kell feltétlenül megemlíteni, a diplomáciatörténet feltérképezésében pedig szintén *Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes*, valamint *Benda Kálmán, Gebei Sándor, Papp Sándor* írásai fontosak, melyeket jelen tanulmányban felhasználok.

tájékoztatást nyújtania az Udvarnak, mindezt oly módon, hogy ő maga a kor másik jelentős – bár egyre hanyatló – nagyhatalmának fővárosában tartózkodott, s feladatához megfelelő informátori hálózatot kellett működtetnie. Jelen tanulmányban tehát két, Michael Talman tollából származó jelentést elemzek,² melyek 1705 nyarán keletkeztek, s segítségükkel és más kortárs forrásokkal összevetve megkísérlem pontosítani eddigi ismereteinket az eddigi témában megjelent szakirodalmat is felhasználva.

*Vesztfália és Karlóca – a hatalmi egyensúlypolitika megszületése Európában
és a Rákóczi-szabadságharc nemzetközi háttere*

A XVII. század nagy katonai konfliktusai döntő változásokat hoztak Európa életében a nagyhatalmi viszonyok tekintetében. Már a harmincéves háborúban is a kontinens vezető hatalmi szerepéért zajlott a küzdelem, a háború eredményeképpen a vesztfáliai békével a Habsburg Birodalom hatalmát sikerült visszaszorítani. A gyakorlatban is megjelent az addig csak elméletben megfogalmazott hatalmi egyensúlypolitika,³ ami a nagyhatalmak mozgásterét meghatározta a konfliktusokban. A XVII–XVIII. század fordulóján be is következett egy esemény, amely beindította a hatalmi egyensúly fenntartására való törekvést: a szakirodalom által spanyol örökösödési háborúnak (1701–1714) nevezett európai méretűvé duzzadó konfliktus.⁴ Az említett egyensúly érdekében avatkozott háborúba a protestáns Anglia és Hollandia a katolikus Ausztria oldalán, s alkottak együtt koalíciót a franciák és szövetségeseik – a bajor választó – ellen. – Az egyensúlypolitika egy fontos tényezővel, a kelet-európai országok helyzetével azonban nem számolt.⁵

Ezen a ponton kell megemlíteni az 1699 januárjában létrehozott karlócai békét,⁶ amely szintén konfliktusok forrása lett. Ugyanis e béke után a meggyengített Oszmán Birodalom által korábban birtokolt, illetve befolyási övezetében tartozó területek említett egyensúlyban elfoglalt helye kérdésessé vált.⁷ Leszögezhető, hogy a hatalmi egyensúly megtartása irányadó elv volt továbbra is a nagypolitikában; és maga Rákóczi is ezt a kártyát próbálta kijátszani diplomáciai tapogatózásai során. A Rákóczi-szabadságharc nemzetközi helyzetének részletes ismertetésére nem térek ki, hiszen az e témában eddig napvilágot látott szakirodalomból kellő mértékben tud tájékozódni az olvasó.⁸ A tárgyalandó jelentések viszont újabb adalékokkal szolgálnak a szabadságharc bizonyos diplomáciai kérdéseire.

² Talman jelentése, 1705. július 25., Talman jelentése, 1705. augusztus 13. – Ezúton is szeretném megköszönni Papp Sándornak, hogy rendelkezésre bocsátotta számomra a forrásokat, és hogy munkám során értékes tanácsaival látott el. A szerző tisztában van azzal, hogy a két forrás csupán egy szöveget képez Michael Talman jelentéseiből, s a teljes kép tisztázásához a többi jelentés is szükséges lenne, erre azonban – egyelőre – nem vagy csupán részben, más, alább idézendő forráskiadások révén nyílt módja.

³ R. Várkonyi 2004. 382. o.

⁴ Részletesebben: Köpeczi 1980. 205–227. o.; R. Várkonyi 2002. 326–327. o.

⁵ R. Várkonyi 2004. 384. o.

⁶ A Szent Liga országaival kötött külön-külön megkötött béke magyar nyelvű fordítását lásd: Szita – Seewann 1999. 209–243. o. A karlócai békekötéssel járó konfliktusokat lásd részletesebben: Gebei 1999.

⁷ R. Várkonyi 2004. 384. o.

⁸ A legfrissebb összefoglalói a témának: Gebei 2013.; Kármán 2013.; B. Kis 2013.; Czigány 2011.; Vatai 2011.; Az újrakezdés esélye, von. tanulmányok. A korábbi szakirodalom a szabadságharc nemzetközi kapcsolatrendszeréről a teljesség igénye nélkül: Benda 1962.; Köpeczi 1966. Benda 1980.; Köpeczi 1980.; L. Frey – M. Frey 1981.; Köpeczi 2002.; Gebei 2003.; R. Várkonyi 2004.; Papp 2004a.; Papp 2004b.; Gebei 2007.; Gebei 2009. Az oroszokkal való diplomáciai kapcsolatokról legfrissebben lásd: Baráth 2012.; Gebei 2012.

*Michael Talman a konstantinápolyi Habsburg követek sorában
és 1705. júliusi és augusztusi jelentései*

Michael Talman a Habsburg Birodalom konstantinápolyi állandó követe volt 1705-ben. Korábban is töltött már be szerepet a Habsburg diplomáciában, hiszen 1698-ban tolmácsként részt vett a karlócai béketárgyalásokon a haditanács elnöke, Öttingen gróf és Schlick tábornok mellett.⁹ Ő is, mint sokan mások, tolmácsifjúként (Sprachknebe) kezdte pályáját, a portai állandó követ mellett állami pénzen kapott nyelvi és kulturális téren képzést.¹⁰ Talmant 1691-ben vették fel tolmácsifjúnak,¹¹ így kerülhetett Karlócára. 1703-ban Konstantinápolyba küldött követségi titkár, majd 1704 tavaszán konstantinápolyi állandó követnek nevezték ki, mert ekkor már kellő mértékben jártas volt a portai ügyekben.¹² Talman a források alapján 1704 márciusától a rezidens (residente), vagyis állandó követ címet viselte,¹³ mely cím alatta állt a velencei és francia követek által viselt és az állandó követek hierarchiájának legmagasabb fokát jelentő *ambasciatore* titulushoz, de mindenképpen haladás volt az 1649-ig a Habsburg követek megnevezésére használt – a követségi szint legalacsonyabb fokát jelölő – *agente* címhez képest.¹⁴ Egészen 1713-ig maradt Konstantinápolyban, s közben 1711-ben császári rendkívüli követi (internuncius) kinevezést is kapott VI. Károly császár (1711–1740) trónra lépésének bejelentése érdekében.¹⁵ 1718-ban részt vett a pozsareváci béketárgyalásokon, a császár által megbízott udvari tanácsnokként.¹⁶

A tanulmányban tárgyalt iratok 1705. július 25-én és augusztus 13-án keltek. Minden bizonnyal két közvetlenül egymást követő jelentésről van szó a belső utalások alapján, a császári követek pedig nagyjából ennek megfelelő időközönként – kéthetente–tizenöt naponta – küldték jelentéseiket. Mindkét levélnek rendkívül szerteágazó a tartalma, és jól megfigyelhetőek bizonyos visszatérő témák is, mely jelenség szintén tipikusnak tekinthető.¹⁷ A jelentések egy részét titkosírással írták, amit a Haditanácsban desifrizáltak. Olyan információkat közöl Talman ebben az írásmódban, amelyek kifejezetten fontosak voltak az Udvar számára, mint például Thököly Imre személyének kérdésköre, az oszmán belpolitika alakulása, illetve az orosz–török határrendezés témája.¹⁸

⁹ Spuler 1935a. 59. o.

¹⁰ Kerekes 2010. 87–88. o.

¹¹ Kerekes 2010. 96. o.

¹² Papp 2004a. 796., 798. o.; Pešalj 2011. 142–143. o.

¹³ Papp 2004b. 67. o.

¹⁴ Kerekes 2010. 82–83. o.

¹⁵ A rezidensi posztot Franz Anselm von Fleischmann vette át tőle 1713-ban. Spuler 1935b. 340. o.; Pešalj 2011. 143. o.; A követi hierarchia kérdésének tisztázását lásd a 160. jegyzetben!

¹⁶ Zinkeisen 1857. 565. o.; Vocelka 2001. 107. o. A pozsareváci békekötésben betöltött szerepéről lásd: Pešalj 2011. 143–147. o.

¹⁷ Kerekes 2010. 83–84. o.

¹⁸ Ezeket a részeket a lábjegyzetbeli idézőskor kurziváltam. A lábjegyzetekben a tárgyalt források szövegét a forrásközlő tanulmányban lefektetett elvek alapján idézem. Szabados 2013. 387–388. o. A többi idézett forrást pedig meghagytam az adott forrásközlésben szereplő formában.

1705 –egy fordulópontokkal teli év

Az 1705. esztendő mindenképpen fordulatot jelentett mind a nemzetközi politikában, mind a Rákóczi-szabadságharc történetében. Ekkor már túl voltak az európai hatalmak a sorsdöntő Höchstädt-Blenheimnél lezajlott ütközeten, ahol egyértelműen bebizonyosodott, hogy a franciák nem képesek szövetségesek híján Európában nagyobb befolyásra szert tenni. Ezen kívül 1705-ben hunyt el I. Lipót császár, ami a magyarországi eseményekre is befolyással lehetett a trónutódlás kérdése miatt.

Szintén nem elhanyagolható kérdéskör a karlócai béke betartása–betartatása, s ezen belül a követ részletesen ír Des Alleurs francia tábornok magyar földre történő átengedéséről, illetve a havasalföldi és moldvai vajdák Rákóczi-szabadsághoz való hozzáállásáról. Az említettek túl megjelennek az oszmán diplomáciai protokoll-jellegzetességei, s a jelentések fontos elemét képezik az orosz–török határrendezés körüli kérdések.

Betekintést nyerhetünk a jelentésekből az oszmán belpolitikába, hiszen két lázadás zajlott 1705 nyarán a birodalomban: egy a Közel-keleten, egy pedig Konstantinápolyban. Egy 1704 óta húzódó kalózkodással kapcsolatos ügyet is említ a rezidens pár sor erejéig, melynek tisztázására lehetőséget nyílt a korabeli források és az újabb szakirodalom segítségével. Végül érdekes kultúrtörténeti téma a Lipót császár konstantinápolyi ravatalának felépítésével kapcsolatos francia követtel való konfliktus.

A trónutódlás kérdése

Ismert tény, hogy I. Lipót még életében gondoskodott a trónutódlásról, és 1687-ben megkoronáztatta fiát, I. Józsefet – magyar királlyá,¹⁹ akit később, 1690-ben római királlyá is koronáztak.²⁰ Talman szerint a franciák, akiket a szövegben csak „irigy rosszindulatú ellenségként” (die feinde und missgönnner) említ, mindenféle álhíreket terjesztettek József császár uralmának illegitim voltáról. A franciák indoka a következő: az 1690-es birodalmi gyűlés nem az Aranybulla előírásainak megfelelően zajlott a koronázott korát és uralkodói kompetenciáit illetően, ezért új választásra lenne szükség, ami az akkori körülmények között szinte lehetetlen.²¹ Szintén kérdésként merült fel a franciák felvetése alapján, hogy Lipót halálával az általa Angliával és Hollandiával kötött szövetség felbomlik-e vagy sem.²²

A német Aranybulla részletesen szabályozta a császárválasztást.²³ Az új császár megválasztását az elhunyt császár halálhírének mainzi érsekhez való beérkezése után három hónapon belül kell megtartani Frankfurtban.²⁴ Forrásunk szerint viszont I. Józsefet még

¹⁹ R. Várkonyi 2002. 321. o.

²⁰ Talman jelentése, 1705. július 25.

²¹ Uo. A francia külpolitika Habsburg-ellenes éle a Rákóczi-szabadságharc alatt reneszánszát élte, azonban csökkenő hatékonysággal. A francia–török kapcsolatokról részletesebben: *Hochedlinger* 1994.

²² Talman jelentése, 1705. július 25. A tengeri hatalmak és a Habsburgok viszonya természetesen nem volt felhőtlen, de a szövetség nem bomlott fel. *L. Frey – M. Frey* 1981. 672–673. o.

²³ Azonban 1356 óta több dologban is változtattak a választás folyamatában. Az egész ceremóniáról részletesebben: *Zeumer* 1908. 10–45. o. A választásokról bővebben a *Theatrum Europaeum* vonatkozó kötetében: *Theatrum Europaeum*, I. k. 725. o. és 14. k. 313. o. A császárválasztással és koronázással kapcsolatos kérdésekről lásd újabban magyarul: *Vajnági* 2014.

²⁴ *Zeumer* 1908. 15. o.

apja életében és Augsburgban választották meg,²⁵ vagyis a helyszín és az időpont tekintében valóban eltérés történt.²⁶ Azonban a XVI. század közepétől a német-római császárok nagy részét már elődjük uralkodása alatt megkoronázták – ezt hívják „vivente imperatore” koronázásnak –, ez alól csak Mátyás, II. Ferdinánd és I. Lipót képeztek kivételt.²⁷ Utóbbi fiánál már másképpen festett a helyzet, ugyanis vele kapcsolatban jogosan említik a franciák kiskorú mivoltát római királlyá koronázása kapcsán, hiszen 1690-ben az 1678-ban született József még csak 12 éves volt. Ekkor azonban nagy valószínűséggel már nem a korábban lefektetett szabályok,²⁸ hanem a már említett hatalmi egyensúly megőrzése diktálta a feltételeket a választásnál. Ezért válhatott lehetővé, hogy I. Lipót még életében kiskorú fia számára biztosíthassa a császári trón öröklését. Az Aranybulla eredetileg nem is engedett lehetőséget a „vivente imperatore” koronázás gyakorlására,²⁹ de mint említettem, a Habsburgok hosszú uralma alatt ez a bullában nem explicite jelenlévő tilalom feloldódni látszott, minden bizonnyal a hatalom stabilitásának megőrzése érdekében. Egy másik korabeli forrás szerint két választó – a szász és a brandenburgi – nem volt jelen az 1690-ben történt választáson, csupán követekkel képviseltették magukat,³⁰ ez azonban nem jelentett hivatalos akadályt.³¹ Michael Talman tehát júliusi jelentésében biztosítja

²⁵ Talman jelentése, 1705. július 25.

²⁶ Augsburg a korabeli források alapján biztonsági okokból lett végül a választás helyszíne, s Lipót maga szabadkozott egy Frankfurt városának írt levelében a hagyománytól eltérő helyszínválasztás miatt: „Als gesinnen Wir [I. Lipót] an Eu. Lieb. als des Heil. Röm. Reichs Erz-Canzlern freund-gnädlich / dass Sie Ihre sämtliche Mit-Churfürsten zu obigem Ende / durch gewöhnliche Außschreiben / und zwar nach Unser und des Heil. Röm. Reichs Stadt Augsburg / als den gelegensten und dermalen sichersten Ort einladen.” I. Lipót levele Mainz érsekének a római király választása miatt. *Theatrum Europaeum*, 13. k. 1103. o. és I. Lipót levele Frankfurt városának a római királyválasztással kapcsolatban. Uo. 1127. o. A választási és koronázási helyszínekről: *Vajnági* 2014. 268–272. o.

²⁷ *Winkelbauer* 2003. 312. o. I. Lipót azért képezett kivételt, mert 1654-ben, bátyja – a szintén megkoronázott IV. Ferdinánd – korai halála után még kiskorú volt, nem töltötte be tizenhét éves életét, így nehézségekbe ütközött a császárválasztás. *Schmidt* 1997. 227. o.

²⁸ Az Aranybullában lefektetett szabályok annyira szigorúak voltak, hogy Lipót 1658 elején magyar és cseh királyként – tehát utóbbiból adódóan választófejedelemként – nem vehetett részt a fejedelmi gyűlésen, mert még éppen nem töltötte be 18. életét. „Se. Königl. Majest. zu Ungarn / als König und Churfürst zu Böhmen [I. Lipót] / mochten / wegen nach minderjährigen Alters / weilen Sie das 18. Jahr woran noch zween Monate und etliche Tage mangeln / noch nicht völlig erreicht hatte / für dieses mahl nicht dabey sein...” *Theatrum Europaeum*, 8. k. 337–338. o. Választófejedelem mivoltát azért szükséges hangsúlyozni, mert az Aranybulla csupán a választófejedelem örökösödési és szavazati jogánál említi a 18 éves életkort feltételként, a császárrá választásnál nincs szó a választandó életkoráról, valószínűleg azért, mert a bulla keletkezésekor nem számoltak dinasztikus örökléssel, hiszen a dokumentum tartalma nem teszi lehetővé azt. *Zeumer* 1908. 186–187. o. – Mivel a császár egyben választófejedelem is volt cseh királyként, valóban kérdésként merülhet fel, hogy jogszerű volt-e kiskorú utódot megkoronáztatni. A franciák tisztában is voltak az ügy támadhatóságával, nem véletlenül érveltek korábban is már több alkalommal a kiskorúság kérdésével. És az sem véletlen, hogy I. Lipótot csak 1658 júliusában – 18. életéve betöltése után – választották császárrá, hiszen így ő is leadhatta szavazatát cseh királyként. *Hámori Nagy Zsuzsanna*: Franciaország és a Német-római Birodalom a 17. században. Francia diplomáciai és területszerző törekvések. *Világtörténet*, 2014. 2. sz. 327. o. I. Lipót megválasztásának körülményeiről lásd: *Sipelman* 1981. 27–31. o. A nagykorúként való öröklés már feltehetően az Aranybulla kiadása előtt is éltben volt, amit egy I. Károly által 1355-ben kiadott oklevél is bizonyít. *Zeumer* 1908. 47–49. o.

²⁹ *Zeumer* 1908. 187. o.

³⁰ *Theatrum Europaeum*, 13. k. 1121. o.

³¹ Az Aranybulla szerint az érvényes választáshoz elegendő négy választófejedelem többségi szavazata, függetlenül attól, hogy a szükséges négyen kívül mennyien jelentek meg a választáson. Esetünkben egyetértésük is megvolt, csak követ útján közölték álláspontjukat. Az említették a gyakorlatban nagyon jól megfigyelhetőek Rupert rajnai palotagróf és választófejedelem 1400-as német királlyá választásakor, amikor saját szavazata

Baltadzi Mehmed nagyvezírt (1704–1706) I. József legitim trónutódlásáról, hiszen szabályosan választották és koronázták meg mind császárnak, mind a Habsburg koronához tartozó királyságok uralkodójának.³²

A franciák magyarokkal kapcsolatos híresztelése, melyeket Talman említ, nem bizonyultak alaptalannak. Ugyanis maguk a franciák biztatták a magyarokat az interregnum kiindulására I. József uralmának illegitim mivoltát hangoztatva.³³ Mint említettem, I. József koronázása ellentmondott az addigi gyakorlatnak, de a magyar országgyűlés lemondott a választott királyság intézményéről, tehát az eljárás nem volt törvényellenes. Ugyanakkor az új császár terveiben alapvetően nem a magyarországi kérdések játszották a főszerepet, hanem európai birodalmának átalakítása és annak védelme. Azonban József kénytelen volt foglalkozni a problémával, mivel a szintén főként saját érdekeiket és az egyensúlyt szem előtt tartó szövetséges hatalmak rákényszerítették őt a tárgyalásokra, hogy átcsoportosíthassa haderejét a nyugati frontra.³⁴ Ez vezetett aztán az ún. nagyszombati béketárgyalásokhoz, melyek gyakorlatilag az Erdélyi Fejedelemség státuszának kérdése miatt fulladtak kudarcba.³⁵ A jelentés alapján a franciák szerint azért sem lehet megtartani a császár újráválasztását, mert a választófejedelemségek közül kettő – a kölni érsekség és a bajor hercegség – ekkor nem része a birodalomnak.³⁶ – Ez valóban így történt, még I. Lipót uralma alatt, 1705 februárjában született a végzés a kölni és bajorországi választófejedelmek kiközösítéséről, a békét fenyegető ellenséges – franciabarát – magatartásuk miatt.³⁷ Ezt a birodalmi tanács ugyanazon év június 29-én el is fogadta,³⁸ de a hivatalos kiközösítésre csak 1706. április 29-én került sor, s a *Theatrum Europaeum* sorai szerint ehhez hasonló eseményre a birodalom történetében már több mint száz éve nem is volt példa.³⁹

Miután Talman ismertette a trónöröklés tényét a nagyvezírral és a portai miniszterekkel, azok érdeklődtek I. József életkoráról, s a rezidens állítása szerint nem csupán azt árulta el nekik, hanem az újdonsült császár korábbi dicső tetteit is elsorolta, bizonyosan említette a korábban római király címet viselő József által vezetett Landau ostromát is.⁴⁰ Ezt követően egy komikusnak tűnő képet tár elénk a követ: miközben előadta az említett

is szükséges volt megválasztásához a három egyházi választófejedelem szavazata mellett, s ekkor az említett négy jelenlévő választófejedelem döntése elegendőnek bizonyult, igaz, Rupert nem lett császár, csupán német király. Zeumer 1908. 17–23. o. A császárrá való koronázás 16. század elején kialakult feltételeiről lásd: *Vajnági* 2014. 268. o.

³² Papp 2004a. 811. o. – Talman jelentése, 1705. július 25.

³³ R. Várkonyi 2002. 336–337. o.

³⁴ Aretin 1980. 35–38. o. I. József politikájáról részletesebben: Ingrao 1982.; Aretin 1997.; Press 1988.

³⁵ Részletesebben a tárgyalások menetéről lásd: R. Várkonyi 2002. 340–342. o.; Köpeczi 2004. 29–44. o.; Ingrao 1982. 138–155. o.; Press 1988. 281–282. o.; L. Frey – M. Frey 1981. 671–674. o.; B. Kis 2013. 877–890. o.

³⁶ Talman jelentése, 1705. július 25.

³⁷ *Theatrum Europaeum*, 17. k. 2. rész, 32–33. o. Azt is tudjuk ezen kívül, hogy a két választófejedelem egyúttal testvérpár volt. *Czigány* 2011. 1019. o. Aretin 1997. 173–174. o.

³⁸ *Theatrum Europaeum*, 17. k. 2. rész, 33. o.

³⁹ *Theatrum Europaeum*, 17. k. 3. rész, 84. o. A száz évvel történő példalózás feltehetően nem 1606-ra történő visszautalás, hanem 1618-ra, egészen pontosan 1621-re. Hiszen a *Theatrum Europaeum* vonatkozó kötetét 1718-ban adták ki, majdnem száz évvel azelőttől van tudomásunk kiközösítésről, mikor is V. Frigyes pfálzi választófejedelemet más fejedelmekkel egyetemben közösisítették ki a harminc éves háború első szakaszában a cseh királyi cím elfogadása és a vereség utáni további lázadó magatartása miatt 1621-ben. *Theatrum Europaeum*, 1. k. 470. o. A kiközösítés politikai előzményeiről és következményeiről részletesebben: Aretin 1997. 167–175. o.

⁴⁰ *Theatrum Europaeum*, 16. k. 1. rész, 651–653. o.; *Vocelka*, 2001. 147. o.

teket, a jelenlévő portai miniszterek egymásra pillantva gyakorlatilag elárulták aggodalmukat, miszerint I. József megadhatja a kegyelemdőfést birodalmuknak. Az információ jelentőségére utal annak titkosírással történő közlése.⁴¹ A trónutódlás kérdésének végleges rendezésére 1706-ban került sor, amikor internuncius érkezett a Portára, hogy I. József trónra lépését bejelentse.⁴²

Veszélyben Karlóca?

Egy másik nagy horderejű témája a júliusi Talman-jelentésnek a karlócai béke rendjének veszélyben forgása.⁴³ A következőkben főképpen az Oszmán Birodalom és a Habsburg Birodalom közötti békére koncentrálok, hiszen témánk szempontjából e két birodalom kapcsolata releváns. 1699-ben Karlócán rögzítették a korábbi oszmán vazallus Erdély Habsburg Birodalomhoz tartozásának tényét, a Temesköz és Belgrád maradt szultáni kézen, s a határokat részletesen lefektették.⁴⁴

Talman szerint a franciák által terjesztett, József császár trónra lépése körüli rémhírek következtében a törökök visszaszerezhetik a visszafoglaló háború alatt elveszített területeiket: Magyarországot és Erdélyt. Aggodalmi reálisnak tűnhettek, hiszen II. Rákóczi Ferenc valóban – erős francia támogatással – segítséget kért a Portától. Azonban hivatalosan sohasem kapta meg azt. A kortárs hatalmak is tartottak attól, hogy a törökök megpróbálják visszaszerezni 1699-ben elvesztett területeiket. Ez viszont már Rákóczi céljai között nem szerepelt, pusztán a történelmi múlttal rendelkező adófizető vazallusállam újbóli felélesztésének célja lebegett előtte és támogatói előtt.⁴⁵ Az Oszmán Birodalom ugyanakkor az alábbiakban még részletezendő bel- és külpolitikai helyzete miatt nem volt hajlandó felrúgni a karlócai békét és a magyaroknak támogatást nyújtani – mint látni fogjuk, még Thököly Imrét sem engedték hazatérni.⁴⁶ Mindezek alapján Talmanhoz csatlakozva megállapíthatjuk,⁴⁷ hogy a trónörökléssel és török hódítással kapcsolatos híreszteléseknek semmi valóság alapjuk sem volt. Sőt, a nagyvezír biztosította a rezidentet a béke fenntartását illető őszinte ragaszkodásáról.⁴⁸ Az augusztus 13-án kelt jelentésében Talman újfent megerősíti: török csapatok a korábbi híresztelések ellenére nem tartanak a magyar határ

⁴¹ „...und habe observiret, das wehrender diser meiner rede die umbstehende Ministri öffters einer den andern angeschauet, und in diser action ihrer apprehension, in welcher sie sich befinden, an tag gegeben, das diser mächtigste und heroische monarche des christenthumbs mit der zeit den Machometanischen Reich den letzten stoß zum endlichen ruin geben möchte...” Talman jelentése, 1705. július 25.

⁴² Spuler 1935b 340. o.; Hammer 1831. 121. o. A bejelentés protokolljának kérdése szintén a tanulmány témája lesz a továbbiakban.

⁴³ A béke jelentőségéről és kelet-európai összefüggéseiről részletesebben: Gebei 1999. 1–29. o.

⁴⁴ F. Molnár 76. o., vö.: Szita – Seewann 1999. 214–217. o.

⁴⁵ Rákóczi csupán segédc csapatokat kért az Oszmán Birodalomból. Az 1705-ben benyújtandó ahdnáme-kérelem történeti háttéréről, forráskritikai elemzéséről és a fejedelem további terveiről lásd: Papp 2004a. 806–821. o. A fejleményekről lásd: Vatai 2011. 102–107. o.

⁴⁶ Papp 2004a. 795–797. o.

⁴⁷ „Es ist aber die insubsistenz und ungrund derley ausprengungen aller orthen so leichtlich gezeiget worden, das darduch nichts praepudicierliches oder dem friden nachtheiliches die feinde erzwingen khönen.” Talman jelentése, 1705. július 25.

⁴⁸ Uo. A franciák Rákóczi-szabadságharcával kapcsolatos oszmán politikájáról részletesebben: Köpeczi 1980. 207. o.; Papp 2004a. 799–800. o.; Benda 1962. 200–201. o.

felé. A franciák viszont továbbra is mindent elkövetnek – szó szerint: „a fejleményekről szóló nagyzó (ál)hírekkel kampányolnak”⁴⁹ –, hogy a törököket felbujtsák egy Habsburg Birodalom elleni támadásra, azonban hiába.

Thököly Imre sorsa: Visszatérhet-e a kuruc vezér?

Szintén a karlócai béke témakörét érintik, s Talman is foglalkozik jelentéseiben a Thököly Imre személyéből adódó problémákkal. A kuruc fejedelem karlócai békéig tartó élettörténetére nem térek ki, hiszen kevésbé érinti e tanulmány témáját, s a napjainkig megjelent szakirodalom bőszéges tájékoztatással szolgál mind Thököly sorsával, mind mozgalmának historiográfiájával kapcsolatban.⁵⁰

A kurucok vezére 1690-től egészen a karlócai békéig nem tette be lábát az Erdélyi fejedelemség területére, de abban a reményben élt, hogy még vissza tudja szerezni ottani hatalmát. Az ezt követő eseményeket Angyal Dávid monográfiájában kimerítően elemzi.⁵¹ Thököly és társai a karlócai béke tizedik pontja értelmében nem hagyhatták el az Oszmán Birodalom területét, és annak területén belül is messze jelölték meg tartózkodási helyüket.⁵² A kuruc fejedelmet több, a békét veszélyeztető megmozdulása után végül Nikomédiába száműzték, ahová később felesége is követte.⁵³ Gyakorlatilag megszakadtak a fejedelem diplomáciai kapcsolatai,⁵⁴ és a nagyvezírral sem tudott már tárgyalni a Rákócziak történetes esetleges segítségnyújtásról.⁵⁵ Rákóczi a felkelés elején még számolt hazatérésével, azonban a szabadságharc kül- és belpolitikájának alakulása, az oszmán belpolitika és a karlócai béke fenntartásához való ragaszkodás keresztül húzták terveit.⁵⁶

Ezen a ponton kell visszatérnünk forrásainkhoz. Talman mindkét idézett jelentésében szót ejt Thököly kérdéséről, ebből is látszik a téma relevanciája a Habsburg diplomácia számára, amit megerősíti a vele kapcsolatos információk titkosírás útján történetes közlésének ténye. Talman hírei alapján a fejedelem visszahívásán többen munkálkodnak, és ez a karlócai béke szempontjából fenyegetően hat – hiszen mint említettem a béke egyik pontja kikötötte a száműzést –, és reményét fejezi ki a nagyvezír ezen ügytől való távolmaradását illetően.⁵⁷ A rezidensnek valóban igaza volt, amikor aggodalmának adott hangot, mivel

⁴⁹ „Sonsten ist von keinen moviment *der türkhischen trouppen gegen die hungar[ischen] gränitzen* zuhören die *frantzosen* aber seind doch im[m]er bemüehet mit verschidenen *spargimenten die türkhen* aufzuwickhlen und machen aller orthen ville grosprechungen von dem progressen, so sie dise campagne thäils gemacht hetten, und thäils noch machen werden...” Talman jelentése, 1705. augusztus 13.

⁵⁰ Thököly életrajzával kapcsolatban lásd: Angyal 1889.; Seres 2006. A felső-magyarországi vazallus állam kérdéskörének témáját lásd: Kopčan 1983.; Papp 2003.; Varga J. 2005.; Varga J. 2007. Thököly erdélyi fejedelemmé választásának körülményeit lásd: EOE XX. 405–412. o. A Thököly-felkelés historiográfiájáról: R. Várkonyi 2005. Thököly és Rákóczi kapcsolatának megítélésére: R. Várkonyi 1983.

⁵¹ Angyal 1889. 262–265. o.

⁵² Szita – Seewann 1999. 218. o.

⁵³ A száműzés okait lásd részletesebben: Angyal 1889. 264–265. o. Az okok teljes körű tisztázása azonban még nem történt meg. R. Várkonyi 1983. 224. o. 24. lj.

⁵⁴ Benda 1983. 167–168. o.

⁵⁵ Benda 1963. 9–17. o.

⁵⁶ Részletesebben: Perjés 1980.; R. Várkonyi 1983. 227–237. o.; Papp 2004a. 794–795. o.; Vatai 2011. 98–99. o.

⁵⁷ Talman jelentése, 1705. július 25.

a szabadságharc vezetői valóban megkísérelték hazahívni Thököly Imrét.⁵⁸ Rákóczi mostohaapját még 1705 nyarán is tájékoztatta az aktuális helyzetről.⁵⁹ Később a *Vallomások* soraiban állítja: ő maga őszintén fáradozott Thököly Imre hazahozatalán. Viszont szintén a *Vallomások* írásakor, utólag újraértékelve az eseményeket⁶⁰ arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben visszautasította volna az erdélyi fejedelmi címet, ismét Thökölyre esett volna a választás, ami mind Erdély, mind Magyarország kárára lett volna.⁶¹ *Emlékirataiban* pedig a katolikus vallás szempontjából tartotta károsnak Thököly visszahívásának ötletét.⁶² Ez azonban csak ürügynek tűnik, hiszen Rákóczi diplomáciai jobb keze, Ráday Pál református volt.⁶³ Sokkal valószínűbb, hogy Rákóczi saját fejedelmi hatalmát féltette tőle, mert az 1704-ben megválasztott fejedelem diplomáciáját az erdélyi fejedelemség nemzetközi elismertetésére alapozta,⁶⁴ amit alapjaiban veszélyeztetett az a Thököly Imre, akinek erdélyi jelenléte nemzetközi konfliktusok sorát vonta volna maga után. A száműzött vezér hazatérével kapcsolatban Robert Sutton is aggodalmát fejezte ki 1705 januárjában írt jelentésében, miszerint Thököly engedélyt kapott volna a Nikomédiából Konstantinápolyba való költözésre, azonban miután fény derült a dologra, Baltadzi Mehmed nagyvezír kénytelen volt visszavonni erre vonatkozó parancsát.⁶⁵

A hajdani kuruc vezér fejében a keresztény földre – Franciaországba – való költözés terve is megfordult, s ehhez a konstantinápolyi francia követ, Ferriol segítségét kérte. A francia király viszont elzárkózott ettől a követ levelét olvasva, mondván, Thökölyre már nincsen szüksége.⁶⁶ 1705 nyarán a nagyvezír is elzárkózott a rezidens állítása szerint Thököly bárminemű költöztetésével kapcsolatban.⁶⁷ A rezidens maga is érdeklődött a hajdan nagyvezíri posztot viselő Haszán pasánál, aki a szultán sógora volt és támogatta Thököly ügyét,⁶⁸ de nem sokkal az említettek után száműzték egy alább még említendő lázadásban való részvétel gyanúja miatt.⁶⁹ A pasa egy orvoson keresztül tudakozódott a fejedelem felől, s állítása szerint Thököly helyzete reménytelen, minden esélyét elvesztette arra, hogy visszatérhessen.⁷⁰ Bizonyára nem véletlen, hogy éppen egy orvostól származott a hír, mert a visszatérés kivitelezhetetlenségének csak egyik oka volt a karlócai béke, a másik ok a fe-

⁵⁸ Rákóczi és Thököly kapcsolatáról, valamint a fejedelemségről lásd: *R. Várkonyi* 1983. 227–237. o.; *R. Várkonyi* 1987. 902. o., 904. o.

⁵⁹ *Köpeczi* 1958. 65. o. II. Rákóczi Ferenc levele Thököly Imréhez, Surány, 1705. július 19.

⁶⁰ A Vallomások felépítéséről és koncepciójáról lásd: *R. Várkonyi* 1983. 248–255. o.

⁶¹ Vallomások, emlékiratok, 428–429. o. A vallomások szerzői koncepciójáról és szerkezetéről részletesebben: *R. Várkonyi* 1983. 248–255. o.

⁶² Vallomások, emlékiratok, 272–273. o.

⁶³ *Gebei* 2009. 36. o.

⁶⁴ *Köpeczi* 2004. 29–44. o.; *R. Várkonyi* 2002. 340–342. o.; *R. Várkonyi Ágnes* későbbi munkájában egy ennél is komplexebb képet vázol Rákóczi terveit illetően. *R. Várkonyi* 2004. 381–402. o.

⁶⁵ „In the time of our last Vizir the French by corrupting his Kehayah and others about his person, had clandestinely obtained leave for Count Teckely to come hither from Ismit [Nicomedia] the place of his confinement, but the Intrigue having been discovered and remonstrances been made to the Vizir upon it, He revoked the permission He had given.” AR 1871. 620. o. Robert Sutton jelentése, Konstantinápoly, 1705. január 7.

⁶⁶ *Benda* 1983. 168–169. o.

⁶⁷ Talman jelentése, 1705. július 25.

⁶⁸ *Angyal* 1889. 272. o.

⁶⁹ *Hammer* 1831. 120. o.

⁷⁰ Talman jelentése, 1705. július 25.

jedelem egészségi állapota volt. Thököly köszvényes volt már egész fiatalon, s ez sem tette lehetővé számára a nagyobb út vállalását. A fejedelem gyógyulását remélve sokat időzött Nikomédiába való költözése előtt különféle gyógyfürdőkben.⁷¹

A keresztény országba való költözés valóban foglalkoztatta Thökölyt: képes lett volna emiatt protestánságát is feladni és áttérni a katolikus egyházba. Ebben a szándékában hű támogatókra akadt a galatai jezsuitákban, főképpen vezetőjük, Braconnier atya személyében. Talman is említi a jezsuita atyát, aki Franciaországba és Rómába is elutazott Thököly érdekében való közbenjárás céljából.⁷² A rezidens egy korábbi jelentésében még a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség Thököly kezére való átjászásának lehetőségét sem zárja ki Braconnier római látogatásának indítékai közül,⁷³ de ennek csekély valószínűséget tulajdoníthatunk. Az atya indulása előtt rávette a fejedelmet egy előzetes áttérési nyilatkozat kiadására, és a jezsuiták ennek kapcsán már tényként hirdették katolizálását.⁷⁴ Braconnier Habsburg-barát volt, s nagy dicsnek vette egy híres magyar evangélikus ellenzéki vezér áttérését az anyaszentegyházhoz, ezért is kérdőjelezhető meg az említett, magyar trón megszerzését célzó közbenjárás híre.⁷⁵ Tudjuk, hogy Braconnier atya valóban járt Franciaországban és Rómában Thököly érdekében, ám sikertelenül.⁷⁶ Talman információi szerint az atya visszatért útjáról, és megpróbálja Konstantinápolyba vinni Thökölyt, amit ő minden eszközzel akadályozni igyekszik,⁷⁷ ahogyan azt már korábban is tette Ferriol egy hasonló kezdeményezésével.⁷⁸ A száműzetésben lévő fejedelem a sikertelenség hallatán elkeseredett, s feltehetőleg ez vitte őt a halálba.⁷⁹ Előtte azonban még gondja volt a hajdani kuruc vezérnek a jezsuiták vele kapcsolatos tervének megghiúsítására. Szeptember 10-én készítettett egy nyilatkozatot,⁸⁰ melyben kifejtette, hogy evangélikusként kíván meghalni, amit aláírásával és pecsétjével is megerősített.⁸¹ Még azon esztendő szeptember 13-án Thököly Imre elhunyt. Holttestét a Porta a fejedelem végrendelkezése ellenére sem engedte visszaszállíttatni valamely erdélyi vagy magyarországi város evangélikus templomába, ezért a nikomédiai (izmiti) örmény temetőben temették el.⁸²

⁷¹ *Seres* 2006. 152–158. o.

⁷² Talman jelentése, 1705. augusztus 13.

⁷³ „...Übrigens ist von einigen monathen der Pater superior der hiesigen französz. Jesuiten wegen des gedachten Tököly in aller geheimb von hier nach Rom abgereiset, dem Pabsten seine Bekehrung zum Catholischen Glauben vorzutragen, sein interesse an Römischen Hof zu observieren, und ihme villeicht von dorthaus auch einen theil das in ihrer idea so schön repärtirten Königreichs Hungarn und Sibenburgen in die Hand zu spielen...” *Hurmuzaki* 1878. 25. o. Michael Talman jelentése, Konstantinápoly, 1705. január 27.

⁷⁴ *Angyal* 1889. 273. o.

⁷⁵ *Benda* 1983. 169. o. Talman is bizonytalan állítását illetően, amit tükröz a „villeicht” (vielleicht = talán) módosítószó alkalmazása is. *Hurmuzaki* 1878. 25. o. Michael Talman jelentése, Konstantinápoly, 1705. január 27.

⁷⁶ *Benda* 1983. 170. o.

⁷⁷ Talman jelentése, 1705. augusztus 13.

⁷⁸ *Angyal* 1889. 272. o.

⁷⁹ *Zinkeisen* 1857. 221. o.

⁸⁰ *Angyal* 1889. 275–276. o.

⁸¹ *Zinkeisen* 1857. 222. o.

⁸² *Seres* 2006. 198–200. o.

Az orosz–török határrendezés

A fentebb már említett karlócai békét nem kötötte meg Oroszország az Oszmán Birodalommal, mert céljai nem feleltek meg a béke alapját képező „uti possidetis” azaz „ki mit birtokol” elvnek.⁸³ A két fél csupán fegyverszünetet kötött egymással, majd később, 1700-ban kötötték meg a konstantinápolyi békét, s ennek következtében küldtek az oroszok állandó követet a Portára Pjotr Andrejevics Tolsztoj személyében.⁸⁴ A határkérdést ugyanakkor nem sikerült megnyugtatóan rendezniük, s ez folyamatos konfliktusokhoz vezetett, melyek egészen 1705-ig elhúzódtak. Talman is napirenden tartotta a témát, mivel a Habsburg Birodalmat is foglalkoztatta a kérdés: hadba lép-e a Porta az oroszok ellen, vagy pedig ellenük indul? A rezidens a témáról titkosírással ír, és a Rákóczi-szabadságharc kérdését is érinti az oroszok kapcsán. Az orosz–török konfliktus még hat évvel később, 1711-ben ismét aktuális kérdéssé vált, de akkor a Habsburg Birodalom számára szerencsésen alakultak az események, mivel a két fél háborút kezdett egymással, s így egyikük sem tudta Rákóczit támogatni.⁸⁵

I. (Nagy) Péter egészen a karlócai tárgyalásokig a Fekete-tenger feletti uralomra törekedett, de a békét követően figyelmét inkább a Baltikumra fordította, mert a svédek elleni háború több reménnyel kecsegtette.⁸⁶ A tatárok pedig folyamatosan ellenezték az oroszok Dnyeper menti erőépítéseit, mivel a konstantinápolyi békében demarkációs sávokban alapodtak meg az oroszok és a törökök mind a Dnyeper, mind a Don mentén, hogy a tatárok és a kozákok nyugalomban élhessenek.⁸⁷ A frissen érkező konstantinápolyi orosz követnek nem volt egyszerű dolga, mert nem csak a Portával kiépítendő kapcsolatokra kellett figyelnie, hanem a többi európai ország diplomatáinak kapcsolatrendszerébe is bele kellett illeszkednie, s a béke megkötéséhez képest igen későn – csupán 1702-ben – érkezett meg az Oszmán Birodalom fővárosába.⁸⁸ Minden bizonnyal ez a kései érkezés az oka annak, hogy egyes történészek ekkorra datálják a konstantinápolyi béke hivatalos életbe lépését.⁸⁹

⁸³ Az oroszok több területet szerettek volna az Oszmán Birodalomból kihalítani, a törökök pedig még azt is sokallták, ami addig az oroszoké lett. *Gebei* 1999. 12. o.; *Spuler* 1935a. 57–58., 60. o.

⁸⁴ Részletesebben lásd: *Gebei* 1999. 18–27. o. A békeszerződés magyar fordítását *Gebei Sándor* közölte: *Gebei* 2001. 150–154. o.; *Spuler* 1935a. 60–65. o.; *Uebersberger* 1913. 66–79. o.

⁸⁵ *Gebei* 2012. 848. o.

⁸⁶ A kérdéstről részletesebben lásd: *Gebei* 2001. 140–141., 149–150. o.; *Gebei* 1999. 12., 22–23. o.; *Zinkeisen* 1857. 196–198., 351–353. o. A törökökkel való mielőbbi békekötést is emiatt sürgette a cár. *Uebersberger* 1913. 66–67. o.

⁸⁷ *Gebei* 2001. 148., 152. o. A tatárok presztízvesztést szenvedtek a konstantinápolyi béke következtében, és folyamatosan panaszkodtak a Portán az oroszok miatt. *Uebersberger* 1913. 79–80. o. A Krími Kánság korszakban betöltött hatalmi szerepéről lásd: *Kotodzieczyk* 2012. 47–58. o. A karlócai és a konstantinápolyi béke következményeiről a Krími Kánságra nézve részletesebben: *Tóth* 2012.

⁸⁸ *Spuler* 1935a 65., 67–72. o.

⁸⁹ *Zinkeisen* szerint 1702-ben ünnepelték csak meg a törökök a béke létrejöttét, és Tolsztoj volt, aki a cár politikáját kevésbé érintő kérdésekben befejezte a tárgyalásokat, s állítása alapján a követ 1701 januárjában érkezett meg Konstantinápolyba. A békeszerződés szövege természetesen előírta a kölcsönös ratifikációt. *Gebei* 2001. 154. o. Az oroszok részéről a nagykövet, Golycyn vitte a ratifikációs okmányt az oszmán fővárosba 1701-ben, tehát a ratifikáció megtörténte minden bizonnyal az elsődleges ok, mely miatt 1702-re datálják némelyek a békét, *Zinkeisen* szerint a törökök csak 1702 szeptemberében ratifikálták véglegesen azt. Feltehető, hogy *Zinkeisen* Golycyn érkezésére utalt az 1701-es dátummal, mert állítása szerint nagy kísérettel érkezett. *Zinkeisen* 1857. 351–352. o. 2. lábjegyzet.; *Uebersberger* 1913. 75. o. *Spuler* azonban Tolsztoj érkezését és hivatalba lépését is 1702-re datálja. *Spuler* 1935a. 65–67. o.

Talman már 1704-ben aggodalommal tekintett az oroszokkal ellenséges tatár kán leváltására, mert ez számára azt jelentette, hogy a Portának fontos az oroszokkal való béke fenntartása, és ebből kétségkívül a Habsburgok elleni készülődésre lehet következtetni.⁹⁰ Hírt is ad bizonyos hadi készülődésről, melynek célját azonban nem lehetett tudni.⁹¹ 1705 júliusában ismét említi a tatárok panaszait a cár parancsára épített erődök miatt, ami egyelőre nem vezetett töréshez a két ország kapcsolatában.⁹² Talman szerint csupán ez az egyetlen ok, amiért szárnyra kapott a magyaroknak nyújtandó török segítség híre. Viszont a törökök éppen az oroszoktól való félelem miatt nem mozgósítanak nyugaton, mert aggasztják őket az újonnan épített orosz erődök.⁹³ Mivel a fegyverszüneti szerződés (a konstantinápolyi béke elvileg békeszerződés volt) értelmében le kellett rombolni az oroszok által a Dnyeper mentén épített erődöket,⁹⁴ jogosnak tartható a Porta aggodalma építésükkel kapcsolatban. A Rákóczinak való segítségnyújtás elmaradásának másik oka a karlócai béke fenntartása volt, mivel a Porta nem kívánt kétfrontos háborúba bonyolódni. Rákóczinak mindazonáltal nem titkolt célja volt, hogy a törököket – svéd szövetségben – bevonja az északi háborúba, azonban e törekvései szintén nem jártak sikerrel.⁹⁵ Az oroszokról pedig tudjuk, hogy szándékukban állt 1703-ban a Portát rávenni a Habsburg Birodalom elleni támadásra, hogy lekössék nyugaton erőiket, azonban ezek a célok is kudarcot vallottak.⁹⁶

A törökök konkrét lépéseket is tettek a keleti front biztosítása érdekében, hiszen még a temesvári pasa által erődépítésre kért 2–3000 ruméliai katonát is visszarendelték, Moldvába küldték őket Juszuf pasa parancsoksa alá, a moldvai–orosz határon fekvő Bender erődjének megerősítésére.⁹⁷ Az említett katonák kétségkívül azon munkálatokhoz kellett volna Temesváron, melyeket még márciusban a szultáni rendelt el, s melyekhez Moldvából is küldtek anyagi segítséget.⁹⁸ A konkrét indokot Bender megerősítésére feltehetően az oroszok Kamenyec elleni készülődésének híre szolgáltatta.⁹⁹

A rezidens tudósít az orosz–török határvonalak rendezésének kérdéséről is, miszerint legutóbbi – június 3-án kelt – jelentése után, június 4-én a török megbízott, Ibrahim efendi levelet kapott a moszkvai megbízott, Jemeljan Ignacevics Ukrainevtől. A levél tartalma alapján az orosz már május eleje óta a Dnyepernél várakozik, és tájékoztatja tárgyalópartnerét a (Déli)-Bug irányába történő továbbutazásáról. Az ezt követő napon többször

⁹⁰ Papp 2004b. 67. o. A Portán ekkortájt gyakran váltogatták a kánokat a béke megőrzése érdekében. Uebersberger 1913. 79–80. o.; Tóth 2012. 22., 27–30. o.

⁹¹ „Die Kriegs praeparationen werden allhier annoch eiffrig Continuirt... Wohin dises aigentlich zihlen möge, lebet noch jedermann in obscuro...” Hurmuzaki 1878. 20–21. o.; Michael Talman jelentése, P. S., Konstantinápoly, 1704. március 6.

⁹² Talman jelentése, 1705. július 25.

⁹³ „...wie ingleichen die von Moscau durch gemelten fästungs bau und gräniz praetensionen der Porten gegebene jalusie die meiste ursach gewesen, das sie bisdato in favor der hungarn sich nit declariret hat.” Talman jelentése, 1705. július 25.

⁹⁴ Gebei 2001. 148., 151. o. Az erődépítés körüli és egyéb békeszegéssel kapcsolatos panaszokról: Uebersberger 1913. 80–81. o.; Tóth 2012. 27–28. o.

⁹⁵ Benda 1962. 206. o.

⁹⁶ Spuler 1935a. 72. o.

⁹⁷ Talman jelentése, 1705. július 25.

⁹⁸ Török–magyar oklevéltár, 321–322. o. III. Ahmed szultán rendelete Brankován Konstantin oláh vajdához, hogy Temesvár kijavítására okrósszekereket küldjön, 1705. március 30.

⁹⁹ Hammer 1831. 115. o.

sor került a portai pasák és az orosz állandó követ közötti találkozókra a két évvel azelőtt félbehagyott tárgyalások újrakezdésének céljából.¹⁰⁰ Az eredményt tudatták a nagyvezírral és a szultánnal, majd Ibrahim efendi útnak indult június 13-án az instrukciókkal. Azonban másnap, amikor a Ponte Grandénál¹⁰¹ járt, visszahívta a szultán, és maga adott neki személyesen titkos instrukciókat a határrendezéssel kapcsolatban. A megbízott július 21-én folytathatta útját,¹⁰² természetesen az új utasításokat képviselve, melyeket a portai orosz követtel már nyilván nem egyeztettek.

Talmannak birtokába jutott az orosz megbízott török kollégájának küldött levele, amit lefordítottatott egy oroszul is tudó tolmácsifjúval, és amely fontos információkat tartalmaz a határrendezési szándékokkal kapcsolatban. Az okmány tartalma a következő: az oroszoknak nem kell a törökök határrendezési követeléseinek legcsekélyebb mértékben sem engedniük, a határt ki kell tolni a (Déli)-Bug folyóig. Ott kell meghúzni, ahol jelenleg biztosuk tartózkodik, és nem a Dnyepernél, ahol eddig húzódtott. Az oroszok azt akarták elérni, hogy a törökök engedjenek nekik a határkérdésben, és nyugatabbra kerüljön a határsáv, ami nyilvánvalóan a törökök nemtetszését váltotta ki, azért alkalmazták a fentebb taglalt eljárásmodot megbízottjuk küldetése kapcsán. Az említettek fontosságát jelzi, hogy Talman állítása szerint a moszkvai állandó követet a Porta házi őrizetbe helyezte, senkit nem fogadhat engedély nélkül.¹⁰³ A források alapján a rezidens feltehetően korábban is tudott arról, hogy az oroszok a (Déli)-Bugnál, a törökök pedig a Dnyepernél szeretnék látni a határcölöpöket.¹⁰⁴

A határkérdés rendezéséről más forrásokból és feldolgozásokból is szerezhetünk értesüléseket. Úgy tűnik, mintha Talman nem megfelelő információt közölne, amikor a határról szóló tárgyalások két évvel azelőtti félbeszakítását említi. Mint említettem, a békekötés 1700-ban történt, de némely történészek szerint pusztán 1702-ben lépett életbe, miután az oroszok is aláírták állandó követük révén.¹⁰⁵ Más korabeli forrás arról ad hírt, hogy az Oszmán Birodalom 1701 augusztusában ratifikálta a békét, és Moszkva erről az oldalról biztonságos helyzetben tudhatta magát.¹⁰⁶ A jelentésekben felmerülő megállapodásra 1705.

¹⁰⁰ Talman jelentése, 1705. július 25.

¹⁰¹ Büjük Csekmedze (Büjükçekmece). Az első szállóhely volt az Isztambulból Belgrádba vezető úton, kézenfekvő, hogy onnan rendelték vissza Ibrahimot. *Tardy* 1977. 155., 426. o. A településen egy hosszú kőhíd is található: *Dernschwam* 1984. 456. o.

¹⁰² Talman jelentése, 1705. július 25.

¹⁰³ Talman jelentése, 1705. július 25. – Az oszmánoknál bevett szokás volt a birodalom számára kellemtelenségeket okozó hatalmak követeinek házi őrizetben tartása, az oroszok rezidensét – figyelmen kívül hagyva a békeszerződés XIII. cikkelyében szereplő sorokat – kezdettől fogva erős kontroll alatt tartották. 1711-ben a konstantinápolyi orosz követet a Héttoronyba is bezárták, amikor kitört az orosz–török háború. *Ágoston* 1997. 92. o.; *Ágoston*, 2005. 41–43. o.; *Gebei* 2001. 154. o.; *Gebei* 2012. 836. o. *Uebersberger* 1913. 76–78. o.

¹⁰⁴ *Hammer* az alább hivatkozott helyen az 1705-ös határrendezést említi, de 1704-ből származó Talman-jelentésre hivatkozik. *Hammer* 1831. 123. o. b) lábjegyzet.

¹⁰⁵ Az időpont problematikáját lásd a 89. lábjegyzetben.

¹⁰⁶ *Theatrum Europaeum*, 16. k. 1. rész, 485. o. Egvelőre nem lehet tudni, Talman miért két évvel az 1705. év előtti időpontra datálta a tárgyalásokat, illetve, egyáltalán milyen tárgyalásokat említ jelentésében. Azt tudjuk, hogy a tatárok az akkori nagyvezír – Daltaban Musztafa (1702. szeptember – 1703. január) – támogatásával kísérletet tettek egy oroszok elleni háború kirobbantására, azonban e szándék nem valósult meg a békepárti politikai erők miatt. Elképzelhető, hogy erre az incidensre utal vissza a rezidens. *Spuler* 1935a. 68–71. o.; *Uebersberger* 1913. 79–80. o.; *Tóth* 2012. 29. o.

október 22-én került csak sor, mert a kozákok ellenállása hátráltatta a tárgyalásokat.¹⁰⁷ Egy kortárs forrás alapján az újabb határvonalat 1706-ban a (Déli)-Bug mentén húzták meg, és a törökök megtarthattak egy kijáratot a Fekete-tenger partján a krími tatárok számára.¹⁰⁸ Ebből is megállapítható, hogy míg az oroszok folyamatosan, lépésről lépésre terjeszkedtek nyugat felé, a Porta befolyása fokozatosan leáldozóban volt.¹⁰⁹

Kényes kérdés a nagyvezírhez

A konstantinápolyi rezidens szintén júliusi levelében említi, hogy panaszkodott a nagyvezírnél a temesvári pasa miatt, mert átengedett fenségterületén egy bizonyos Des Alleurs nevű franciát Magyarországra, sőt, segítette is útjában.¹¹⁰ Des Alleurs márkiját – Pierre Puchot-t – a franciák küldték Magyarországra rendkívüli követként Rákóczi felkelésének katonai és diplomáciai tapasztalataival való támogatására.¹¹¹ A márki 1704. november 3-án érkezett Temesvárra, majd Ferriol konstantinápolyi követ segítségével 1705. február 5-én jutott át Erdélybe. Kolozsvárra február 13-án érkezett, s innen ment tovább Magyarországra, ahol március 11-én találkozott Rákóczival.¹¹² Talman korán megtudta a márki érkezését,¹¹³ folyamatosan próbálta gátolni útját,¹¹⁴ ám a franciának mégis sikerült eljutnia Rákóczihoz. Éppen ezért panaszkodott a nagyvezírnél a Habsburg rezidens. A panasz a következő volt a nagyvezír első, hárító válasza után: Baltadzi Mehmed már január 15-én – amikor Des Alleurs még Temesváron tartózkodott – biztosította őt, hogy nem fogja átengedni a márkit a határon, és ezt a követ továbbbíthatja is az Udvarnak. Ennek ellenére a temesvári pasa nemhogy átengedte, de még kíséretet is adott mellé.¹¹⁵ Az esetről a konstantinápolyi angol követ, Robert Sutton is tudomást szerzett, állítása szerint Talmannal együtt őt is biztosította annak idején a nagyvezír a márki határátlépésének megtiltásáról,

¹⁰⁷ Spuler 1935. 71. o.

¹⁰⁸ Theatrum Europaeum, 17. k. 3. rész, 333. o.

¹⁰⁹ A különböző források látszólag más-más adatokat közölnek az orosz–török határrendezés időpontjáról, ezért nehéz eldönteni, vajon melyikük lehet a valós időpont. Hammer általában oszmán forrásokból dolgozott, és csak annyit említi, hogy egy 1739-es felsorolásból vette az 1705. október 22-i dátumot. Spuler inkább szláv kútfőket használt munkáihoz, egy orosz forráskiadványra hivatkozva írja a kérdéses időpontot. Mivel mindketten 1705 októberére hivatkoznak, ez a dátum látszik valószínűbbnek. Uebersberger úgyszintén 1705-re datálja a határrendezést. A Theatrum Europaeum erre vonatkozóan sajnos nem közöl pontos dátumot, de az 1706. évi történésekről szóló könyv legelején említi a megegyezést. Ez tehát nem zárja ki, hogy ősszel egyeztek volna meg a felek. Vö.: Hammer 1831. 64. o.; Uebersberger 1913. 83. o.; Spuler 1935a. 71. o.; Theatrum Europaeum, 17. k. 3. rész, 333. o. A Theatrum Europaeum forrásairól és műfajáról részletesebben: *Kincses Katalin Mária: Theatrum Europaeum: A Rákóczi-szabadságharc eseményei az európai kulturális színtéren. Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013) 1. sz. 6–9. o.

¹¹⁰ Talman jelentése, 1705. július 25.

¹¹¹ Des Alleurs küldetéséről, utazásáról és magyarországi tartózkodásáról részletesebben: *Köpeczi* 1966. 76–98 o.; *Köpeczi* 2004. 210–229. o.; *Mészáros* 2007. 53–60. o.

¹¹² *Köpeczi* 2004. 212. o.

¹¹³ Már 1704 novemberében tudta, hogy des Alleurs Belgrádban tartózkodik, s korábról is egészen pontos értesülései voltak a márki kilétéről és útjának céljáról. *Hurmuzaki*: 1878. 24–25. o. Michael Talman jelentése, Konstantinápoly, 1704. november 27.

¹¹⁴ *Köpeczi* 2004. 212. o.; Talman 1704. novemberi jelentéséből megtudhatjuk, hogy már a Haditanácsnál is tudtak egészen korán Des Alleursról, és a rezidens már szeptember 28-án írt a boszniai pasának, hogy ne engedje tovább a franciát. *Hurmuzaki* 1878. 24–25. o. Michael Talman jelentése, Konstantinápoly 1704. november 27.

¹¹⁵ Talman jelentése, 1705. július 25.

azonban tudomása van egy Portán született ezzel ellentétes rendeletről. Valószínűleg rászedték őket, de reménykedik az ügy helyrehozatalában.¹¹⁶ A nagyvezír Talman elégedetlenségét látva kissé cinikusnak tűnő módon hozzátette, hogy minden bizonnyal rászedték a franciák, és a márki és kísérete Magyarországra tartó kereskedőknek adták ki magukat. Mivel ilyesmi máskor is előfordult, adtak melléjük kíséretet, de erre oda fog figyelni a jövőben.¹¹⁷ Mindez azonban úgy tűnik – a fentebb már említett, Ferriol által nyújtott segítség tudatában –, mintha csak egyfajta kifogás lenne, és hűen tükrözi a törökök akkori kettős politikáját a béke betartását és nem betartását illetően. A politika viszont a mindenkori nagyvezírtől függött,¹¹⁸ ezt a rezidens is megállapítja júliusi jelentésében a karlócai békével kapcsolatban.¹¹⁹ Baltadzsi Mehmedről pedig tudjuk, hogy a korrupció és az intrika egyáltalán nem állt távol tőle.¹²⁰ Nem tűnik valószínűnek, hogy a nagyvezír ne szerzett volna tudomást a márki határátlépéséről, hiszen Des Alleurs több mint két hónapot töltött Temesváron, s ennyi idő alatt bőven juthatott idő további utazásának megszerzésére, melyről feltehetőleg „elfelejtették” tájékoztatni Michael Talmant és Robert Suttont. Ez az eset is bizonyítéku szolgál a francia portai követ Habsburgénál nagyobb presztízsére.¹²¹ Sutton állítása szerint a nagyvezír könnyen befolyásolható a francia renegát kapudán basa révén, amit a franciák kihasználnak céljaik megvalósítására.¹²² Ily módon érthetővé válik, miként sikerülhetett elérniük a franciáknak Baltadzsi Mehmed nagyvezírnél Des Alleurs magyar földre történő átengedését.¹²³ Ezzel viszont megdőlni látszik Bertold Spuler német történész azon következtetése, miszerint Ferriol ekkoriban presztízsvesztést szenvedett a Portán, és Talman volt az, akinek több babér termett. Hiszen az általa említett források¹²⁴

¹¹⁶ „Jan 15. Since the writing what is above, the Vezir Azem hath assured both Mons' Talman and me that he does not intend to let Mons' Desailleurs and his company pass. I wish he do not either decieve us or let himself be imposed upon by those about him, for I am informed underhand that the French have sent an order to the Pasha of Temeswar accompaigned with a letter recommending to him not only to grant Mon' Desailleurs and his attendants passage but to allow them a convoy into Hungary. I have such a positive intelligence of this that I can hardly doubt of the truth thereof. But 'tis possible the Vezir may have been surprised into granting the formentioned order by false representations, and may be in hopes to remedy it time enough to make good his promises to Mr Talman and me w'ch a little time will shew.” AR II/I. 1. k. 620–621. o. Rober Sutton levele George Stepneyhez, Konstantinápoly, 1705. január 7. Későbbi kiegészítés.

¹¹⁷ Talman jelentése, 1705. július 25.

¹¹⁸ Papp 2004a. 797. o.

¹¹⁹ „Aus welchen zusehen, das der mit denen christlichen potenzen geschlossene frid nicht so uill an der aufgerichteten capitulation als an den wohlgefallen und eigener convenienz eines Grosveziers hange.” Talman jelentése, 1705. július 25. – Az idézet azért figyelemre méltó, mert Talman állítása szerint Haszán pasa kijelentette: ha megmaradt volna nagyvezíri posztján, szakított volna Velencével, és Moreát – hajdani hazáját – visszafoglalta volna. Viszont arról is tudomásunk van, hogy Talman korábban kifejezetten békepártinak tartotta Haszán pasát, s örült, hogy ő került annak idején a nagyvezíri székbe. Feltehetőleg ezért is lephette meg a rezidens annyira Haszán kijelentése, és ezért tartotta ezt elrejtésre méltónak. Vö.: Benda 1962. 196. o.

¹²⁰ Hammer 1831. 111–116. o.

¹²¹ Kerekes 2010. 82–83. o.

¹²² „We have gotten a French Renegade for Capitan Pasha that is the Devil of a Frenchman and very great with the Vizir, by which means he renders great services to the French, that employ him in all their intrigues.” AR II/I. 1. k. 620. o. Robert Sutton jelentése, Konstantinápoly, 1705. január 7. – A kapudán pasa valóban francia volt, neve is erre utal: Frenk Abdurrahman (1704–1706). *Danişmend* 1971. 205. o.

¹²³ Ugyanis a Sutton által említett nagyvezír minden kétséget kizáróan Baltadzsi Mehmed, hiszen 1704 decemberében ő vette át a nagyvezíri posztot Kalaylikosz Ahmedtől, akit száműztek. A brit követ jól értesült az eseményekről, hiszen leírta, hogy Kalaylikosz Ahmed kapudán pasává tette majdani utódját, akit ő érthetetlen módon Ibrahimnak nevezett. Ennek okát nem lehet tudni, de nyilvánvaló, hogy Baltadzsi Mehmed az a személy, akiről ír. AR II/I. 1. k. 619. o. Vö.: Hammer 1831. 111. o.; Papp 2004a. 811. o.

¹²⁴ *Hurmuzaki* 1878. 24–26. o.

alapján sikerült elérnie a törökök Rákóczi-szabadságharctól való távolmaradását. Thököly hazahívásának kérdésében is úgy tűnik, befolyást tudott gyakorolni, és az alább még részletesebben elemzendő Havasalföld és Moldva támogatásával kapcsolatban szintén sikereket könyvelhetett el.¹²⁵ De észlelhető, hogy ezek a kérdések még 1705 nyarán is gondot jelentettek a konstantinápolyi Habsburg rezidens számára. Csupán Thököly esetében tekinthető sikeresnek politikája, azonban annak, mint láttuk, egyéb okai is voltak. Ferriol személye valóban sok kérdést vet fel,¹²⁶ de ez nem jelenti feltétlenül azt is, hogy a franciák a Portán ne rendelkeztek volna nagyobb presztízzsel a Rákóczi-szabadságharc idején, mint a Habsburgok.

Havasalföld és Moldva – Rákóczi támogatói?

Talman panaszt tett a nagyvezírnek a havasalföldi vajda felkelőknek nyújtott segítsége kapcsán, ami állítása szerint a Porta segítségével történt. Azt is leszögezi, hogy ez teljesen ellentétben áll a karlócai békében lefektetettekkel és súlyos következményei lehetnek.¹²⁷ Tudjuk, hogy Talman nem először tett panaszt Havasalföld ellen, korábbi jelentéseiben is említést tett Petrőczy István¹²⁸ hajdani kuruc vezér hazaengedéséről, amit a vajda szintén a Porta beleegyezésével tett, s amit persze Baltadzsi Mehmed akkor szintén tagadott.¹²⁹ A rezidens 1705 januárjában megpróbálta a havasalföldi vajda elmozdítását kieszközölni a Portán a kihája segítségével,¹³⁰ azonban a júliusban írt jelentéséből egyértelműen kiderül, hogy hasztalan volt próbálkozása. Talman tudósítása szerint a megboldogult császár halálhírének érkezése után a törökök havasalföldi és moldvai bojárokat küldtek kémként a Magyar Királyságba és Erdélybe. A kémek feladata a lázadók szándékainak megtudakolása és mozgolódásuk figyelemmel kísérése volt, s egyúttal meg kellett akadályozniuk a császárral való megegyezéseiket.¹³¹ Feltehetőleg azokra a tárgyalásokra utalhatott a rezidens, melyeket I. József szorgalmazott apja halála után – s melyekről Rákóczi is említést

¹²⁵ Spuler 1935. 73. o.

¹²⁶ Részletesebben: *Zinkeisen* 1857. 347. o.

¹²⁷ Talman jelentése, 1705. július 25.

¹²⁸ Petrőczy István Thököly unokatestvére volt, Havasalföldre menekült emigrációba. 1690-ben Erdélyben nemesként honfűsítetták. 1704. július 12-én tért vissza Gyulafehérvárra, kétségtelenül rá panaszkodott a rezidens. *Heckenast* 2005. 339–340. o.

¹²⁹ „Habe auch die Beschwerden wider den Fürsten von der Wallachey, als welcher den Rebellen Petrozi von dortaus in Sibenbürgen convoyret, und auf die ihm darüber zuegeschriebene brief geandthorhet, er habe es auf Befehl der Porthen thun muessen, nebst seinen ibrigen der Freindschaft widrigen verwürckungen auf mir gnädigst anbefehlne weis angebracht und ersuechet, das ihm belieben mögte ingleichen an Bemelten Fürsten gemessene ordre ergehen zulassen sich dergleichen widerfridlichen untermehmungen ins Könfftig zuendhalten, welcher er Gros Vezier ebenfahls versprochen, und gemeldet, er könne ihm nit einbilden, das die Gros Vezier seine vorfahrer ihm de Petrozi halber dergleichen ordre gegeben habe...” *Hurmuzaki* 1878. 25. o. Michael Talman jelentése, Konstantinápoly, 1705. január 27.

¹³⁰ „...hab ich den 17. dises den Chihaja... Besuechet und ihn auf alle weis wegen seines grossen Credit, in welchen er bey dem Sultan und dem Grosz Vezier stehet... ihn ersuechend... habe ihm die beschwården, welche wider den Ali Bassa und den Fürsten von Wallachey obhanden, weithleiffig vorgetragen, und remonstrirt, das wan die Porten durch seine cooperation das banat von Temesvar und die Wallachey mit andern regenten versehete.” *Hurmuzaki*, 1878. 26. o. Michael Talman jelentése, Konstantinápoly, 1705. január 27. A fenti sorokból is levonható a következtetés, hogy a korábban már említett kiháját nem csak a franciák, hanem a Habsburgok is megkörnyékezték. Lásd a 65. jegyzetet is!

¹³¹ Talman jelentése, 1705. július 25.

tesz Thökölynek írott levelében¹³² –, és később a nagyszombati béketárgyalásokhoz vezettek. A rezidens jelentése alapján a törökök szintén kémeket küldtek a császári kézben lévő erődökhöz, hogy mérjék föl azok állapotát. A határpasáknak pedig megparancsolták, hogy figyeljenek minden mozgolódást.¹³³ Talman is utasítást kapott a határ menti mozgolódások figyelésére, mert szerették volna kipuhatolni, a Portának vajon szándékában áll-e segíteni a magyaroknak. Mint már említettem, ezen aggodalmak nem nélkülözték a valóságálapot, s a törökök nem hivatalos támogatásuk indokaként azt hozták fel, hogy a császáriak által emelt őrtornyok építése szintén veszélyezteti a békét.¹³⁴ Konkrét segítségnyújtás azonban nem szerepelt terveik között. Érdekes adalék a kiegyenlítést váró kémek említése, s Talman minden bizonnyal a levélben említett 1000 dukátból¹³⁵ – a gyászruha és az alább említendő ravatal költségei mellett – nekik is juttatott. Ismeretes, hogy a kémek és emberek fizetése háborús időkben sokszor nehezen ért célba,¹³⁶ nagy valószínűséggel ez a spanyol örökösödési háború alatt is így volt.

Visszatérve Havasalföld kérdésére, a két fejedelemség a XVII. század végén a magyarországi visszafoglaló háború következményeit látva bizonyosan nem rokonszenvezett túlzottan a Habsburg Birodalommal.¹³⁷ A fejedelemségek egyébként már Karlóca előtt is előálltak egy alternatívával, miszerint Konstantin Brincoveanu havasalföldi és Antioch Cantemir moldvai vajdák Péter cártól kértek segítséget a törökökkel és a „pápista” veszélyvel szemben, utóbbi még hajlandó lett volna Nagy Péter protektorátusa alá is helyezni magát.¹³⁸ Ezen tervek valószínűleg szintén nem nyerhették el a Porta tetszését, hiszen az oroszokkal csöppet sem volt ez idő tájt felhőtlen a viszonyuk.¹³⁹ Azt is tudjuk, hogy mindkét vajda fogadott be rövidebb-hosszabb időre kuruc emigránsokat a Thököly-felkelés után,¹⁴⁰ mint már említettem, Petróczyt is a havasalföldi vajda engedte át Erdélybe. Nem véletlen tehát, hogy Talman tudósítása szerint a nagyvezír felháborodottan közölte – nyilván megjátszva magát a rezidens előtt –, nemhogy parancsot nem adott a havasalföldi vajdának Rákóczi ügyének segítségére, hanem határozottan tiltotta neki több alkalommal is az eseményekbe való beavatkozást. S ezután rögtön íratta is a parancsot a reisz efendivel mind a temesvári pasának, mind a havasalföldi és moldvai vajdának, melyben határozottan tiltotta a magyarok segítségét, mert az veszélyezteti a békét.¹⁴¹ A parancs a moldvai vajdának is szólt, pedig Talman nem tett ellene panaszt. Ennek ellenére azért

¹³² „Azalatt az mostani új császár [I. József] is hajlandóbbnak mutatta magát a békekességhez, melyet fogja-é az ország amplexálni [elfogadni] vagy sem. Nagyságodat teljességgel nem informálhatom; ígér ugyan mindent, de ha hazánk dolgait eszem szerint folytatni kívánnám: bizony ígéreteinek keveset hinnék!” *Köpeczi* 1958. 65. o. II. Rákóczi Ferenc levele Thököly Imréhez, Surány, 1705. július 19. I. József békeajánlatáról: *Igrao* 1982. 141–148. o.

¹³³ Talman jelentése, 1705. július 25.

¹³⁴ *Pešalj* 2010. 32–33. o.

¹³⁵ Talman jelentése, 1705. július 25.

¹³⁶ *Kerekes* 2010. 217–220. o.

¹³⁷ Ezt megerősítette többek között az, hogy Atanasie Anghel vezetésével és I. Lipót támogatásával 1699-ben az erdélyi ortodoxok egy részéből megalakult a görög katolikus vagy unitus egyház. Pedig Rákóczi korábban megígérte, hogy a görögkeletiek gyakorolhatják vallásukat. Lásd: *R. Várkonyi* 1987. 888. o.; *Cernovodeanu* 1980b. 65–66. o.

¹³⁸ *Spuler* 1935. 58. o.

¹³⁹ *Spuler* 1935. 71. o.

¹⁴⁰ *Seres* 2006. 114., 120–122., 132. o.

¹⁴¹ Talman jelentése, 1705. július 25.

kapott figyelmeztetést, mert a visszafoglaló háború következményeiből adódó félelme miatt érdekében állt a Habsburgok elleni szervezkedés. Moldvában ekkor Antioch Cantemir volt a fejedelem, akivel Rákóczi maga is elégedett volt. E másik vazallus fejedelemséget azonban a cárral való szimpatizálása miatt a Porta erősebb gyeplőn fogta, mint Havasalföldet. Annak ellenére, hogy Moldvában nagyobb egység mutatkozott Rákócziék támogatásával kapcsolatban, mégsem tudtak semmi érdemleges segítséget nyújtani a felkelőknek.¹⁴² Ez az erősebb gyeplő tehát teljesen egybevág a jelentésben található információkkal, ezért figyelmeztethette a nagyvezír Moldvát bármi ellenük érkezett panasz nélkül.

Az említett helyzetet árnyalja még néhány adalék. Nyilvánvaló – hiszen Talman is tudott róla –, hogy a két fejedelemség értesült Rákóczi tárgyalási szándékairól. Moldva és Havasalföld Rákóczi-szabadságharchoz való hozzáállásával kapcsolatban azonban az utóbb említett tekintetében rendelkezünk bővebb ismeretekkel is.¹⁴³ Kérdésként vetődik fel, hogy ha a havasalföldi elit körökből Constantin Cantacuzino asztalnak támogatta inkább a Rákóczi-felkelés ügyét,¹⁴⁴ akkor Talman az 1703 végén és 1704 elején írt jelentéseiben miért éppen rá hivatkozik információforrásként.¹⁴⁵ Az említett bojár akkortájt még minden bizonnal kevésbé ismerte Rákóczi szempontjait, melyek aztán feltehetően megváltoztatták a szabadságharchoz való hozzáállását, amint ezt a brassói ajtónállóval folytatott levelezése bizonyítja.¹⁴⁶ És szintén ezt látszanak bizonyítani a fentebb idézetten kívül eddig publikált Talman-jelentések is, melyekben nem találhatók hasonló utalások Cantacuzinóra. Sőt, a rezidens a törökök közvetítésével a havasalföldi fejedelemtől szerzi információt már 1704 márciusában is,¹⁴⁷ ami szintén a havasalföldi előkelővel való kapcsolatának megszakítására utalhat. A két vazallus fejedelemség tehát a Portához hasonló módon hivatalosan nem, de különféle utakon – mint kuruc katonák hazaengedése – támogatta Rákóczi mozgalmát.

Az Oszmán Birodalom belpolitikai gondjai

Az Oszmán Birodalom életének ezen időszakát a belső zűrzavar és intrikák jellemezték; az alábbiakban két fontos eseményre fogok kitérni. A július 25-én kelt jelentésben a rezidens említés tesz egy közel-keleti lázadásról. Szíriában az általa hitszegőnek nevezett arabok támadást indítottak a damaszkuszi pasa, Firári Hüsejjin ellen, aki a jeruzsálemi és adanai pasákkal vonult ellenük. A felek között egy nagy ütközetre került sor, ahol az

¹⁴² *Cernovodeanu* 1980a. 262–265. o.

¹⁴³ A Brincovaenu és Cantacuzino család ellentétéről és a két román fejedelemségről részletesebben: *Cernovodeanu* 1980a. 247–265. o.

¹⁴⁴ *Cernovodeanu* 1980a. 251. o.

¹⁴⁵ „Der Conte Cantacuzeno hat mir hinterbracht, dasz verschiedene 7burgische Magnaten (deren nahmen er mier nit entdecken wollen) ihre pretiosa wie Ihme der Fürst von der Wallachey, Sein Vetter, geschriben vnlangst in die Wallachey salvieret haben, aus welchen villeicht möchte suspicirt werden können, das auch in Selbiger Provinz Etwasz. Feindliches Machiniret werde...” *Hurmuzaki* 1878. 20. o. Michael Talman jelentése, Konstantinápoly, 1703. október 10. – „Ich hab durch den Conte Cantacuzeno den französischen Potschafter vnd die Tökölisten Sondiren lassen, vnd penetrieren, was für Ministri der Porthen ihnen am geneigtesten seind...” *Hurmuzaki* 1878. 20. o. Michael Talman jelentése, Konstantinápoly, 1704. január 28.

¹⁴⁶ *Cernovodeanu* 1980a. 249–256. o.

¹⁴⁷ „Den 6. eiusdem [februar] hat der Fürst von der Wallachey der Porten vorstellen lassen, wasgestalten die Rebellen... sich dem Wallachey genächert...” *Hurmuzaki* 1878. 21. o. Michael Talman jelentése, Konstantinápoly, 1704. március 6.,

előbb említett két pasa és 7000 török a csataterén maradt, ezért a Porta az összes anatóliai sereget a térségbe parancsolta a rend helyreállítása érdekében.¹⁴⁸ Az említett eseményt említik korábbi feldolgozások is, de másképpen tárgyalják azt: Firári Hüszejin a Külejb törzs sejkje iránti haragjának okán egyedül megtámadta, de a túlerő miatt menekülnie kellett, és odaveszett.¹⁴⁹ Mindezt további források támasztják alá. A tisztázás kulcsa egy török forrás; minden bizonnyal Hammer is ebből vette az információit a fentebb idézett sorok írásához.¹⁵⁰ A konfliktus alapját a Mekkába tartó zarándoklatban résztvevők anyagi támogatását megtagadó Külejb arab sejk hozzáállása képezte. A sejk elvileg tevék rendelkezésre bocsátásával támogatta a mekkai zarándoklaton résztvevőket, de a gyakorlatban ezt megtagadta. Az ügy rendezésére Emirülhaddzs Kürd Bajramoğlu Mehmedet küldték, aki szintén elment a zarándoklatra. Ekkor Bosznak Szári Hüszejin volt a damaszkuszi beglerbég, aki ismeretlen okból gyűlölte Külejbet, s ellene vonult, közben találkozott a visszatérő Mehmeddel, akit felszólított, hogy tartson vele. Mehmed ellentmondott, mondván, az ő feladata a zarándokok kísérése volt, Hüszejin pedig akcióját igazolandó parancslevelet se tudott felmutatni neki. Így a pasa egyedül vonult Külejb ellen, aki ezer számra hozott támadója ellen rongyos arabokat, és megfutamította annak csapatait, s Hüszejint egy gerellyel leszúratta. A halott pasa helyére az említett Emirülhaddzs Mehmed került, akinek egy-egy hadsereggel kellett volna felvonulnia az arabok ellen, de serege idő előtt felbomlott.¹⁵¹

A rezidens augusztusi jelentésében is olvashatunk egy lázadásról, ami Konstantinápolyban zajlott és a szultán ellen irányult. III. Ahmed szultán augusztus 8-án elment a Konstantinápoly közelében lévő vízvezetékekhez a hőség átvészélése céljából, távollétében a fővárosban lázadás tört ki. Talman szerint a történések mögött azok álltak, akik hatalomra segítették Ahmedet,¹⁵² majd a szultán félretette őket.¹⁵³ A felkelőknek új szultánjelöltjük is volt egy bizonyos Ibrahim személyében, aki kétségkívül II. Ahmed hajdani

¹⁴⁸ Talman jelentése, 1705. július 25.

¹⁴⁹ „Husein der Flüchtling, aus altem Grolle, den er wider den Scheich des Stammes Koleib noch von seiner Statthalterschaft zu Tripolis her hegte, wider denselben angezogen, ihn, weil der Ermirrol-hadsch nicht mit ihm gemeine Sache machen wollte, allein angegriffen, vor der Uebermacht der Araber geflohen, und auf der Flucht den Tod gefunden.” *Hammer* 1831. 115. o.

¹⁵⁰ Ezúton is köszönöm Papp Sándornak, hogy a szöveget magyarra fordítva rendelkezésre bocsátotta.

¹⁵¹ *Silahdâr Findikliî Mehmet Ağa* 1966. 222. o. Az események 1705 júniusában zajlottak, tehát minden kétséget kizáróan erről írt Talman is. A *Theatrum Europaeum* című forrásgyűjtemény is említi az eseményeket, nyár közepére datálja a közel-keleti lázadást, és a damaszkuszi és jeruzsálemi pasákat nevezi meg, ami egybevégt a Talman által említettekkel: „Die Aufruhr in Arabien gieng noch fort / und war der Bassa von Damasco samt dem von Jerusalem denen tumultierenden entgegen gegangen / hatte aber das Unglück gehabt daß sein Volck meist von ihnen darnieder gehauen worden / als er in der Fläche von Harvan auf 30 000 derselbigen ohnversehens gestossen.” *Theatrum Europaeum*, 17. k. 2. rész, 344. o. Az ímént és a Talman által idézett események nagy valószínűséggel arra a hadjáratra vonatkoznak, amit a Porta megtorlásként indított, s elképzelhető, hogy Talman a jelentésében összemosza a két történet: amikor a damaszkuszi és a jeruzsálemi pasák együtt léptek fel az arabok ellen, Firari Hüszejin már nem is élt. Ezt támasztják alá a *Theatrum Europaeum*-idézet első szavai is.

¹⁵² III. Ahmedet 1703-ban tették meg szultánná, ami a „drinápolyi esemény” néven vonult be a történetírásba. *Matuz* 1990. 153–154. o. Az eseményekről részletesebben: *Hammer* 1831. 71–86. o.; *Zinkeisen* 1857. 247–261. o.

¹⁵³ Ennek van alapja, hiszen III. Ahmed valóban ezt tette. Ezen kívül valószínűleg a birodalom bel- és külpolitikai helyzete miatti állandó elégedetlenség is szerepet játszott a lázadásban. Lásd: *Matuz* 1990. 153–154. o.

szultán fia volt, s akit Robert Sutton is említ.¹⁵⁴ A lázadók a rezidens információi alapján augusztus 12-ét jelölték meg akciójuk lebonyolítására, és sok embert maguk mellé állítottak, fegyvereket halmoztak fel a város különböző pontjain. Céljuk a szultán anyjának (*válide*) kivégzése is volt, és vezetőiként a magukat Mohamedtől származtató emíreket¹⁵⁵ nevezi meg Talman. A nagyvezír azonban az egyik szervezkedő árulása révén tudomást szerzett az esetről, s rögtön összehívta a birodalom katonai és politikai vezetőit, Talman a muftit, a janicsáragát és egy bizonyos Oszmán pasát említi közülük. A nagyvezír a szultánnak is üzent, ő maga pedig embereivel minden mozgolódást figyelt Konstantinápolyban. A szultán titokban visszatért a városba az augusztus 11-re virradó éjszakán. A nagyvezír elfogta a lázadókat. Nisándzsi Hüsejzin agát, Haszán efindit, és Deve Ali agát Talman szerint közkívánatra (*nach gemeinen ruef*) vízbe fojtották, majd a szultán reggel korán a nagyvezírnek adott további instrukciók után visszasietett nyaralóhelyére, a nagyvezír pedig ura parancsára folytatta a rendcsinálást.¹⁵⁶ – Ezen történések tudatában szintén világosabbá válik, miért ütözköttek ekkor nehézségekbe II. Rákóczi Ferenc törekvései a Portával való kapcsolatfelvételre.

A követi hierarchia kérdése és Ibrahim aga személye

Már esett szó fentebb a követi hierarchiáról, ott azonban csupán az állandó követek besorolásáról írtam. Talman 1705. júliusi jelentésében nehezményezi, hogy a portai tisztviselők előtti meghallgatásakor megtagadtak tőle egy szultáni audienciát. Ugyanis a rezidens Lipót császár halálát és József császár trónra lépéséről szóló, illetve a III. Ahmed szultán trónra lépését üdvözlő iratokat óhajtotta volna átadni a szultánnak, mivel állítása szerint a császár Bécsben kétszer is fogadta audiencián a törökök részéről hasonló célból küldött Ibrahim agát.¹⁵⁷ A Porta 1704-ben küldte Bécsbe Ibrahim agát III. Ahmed szultán trónra

¹⁵⁴ AR II/I. 1. k. 619. o. Ibrahim neve már 1703-ban is felmerült lehetőségként a lázadók körében, azonban végül III. Ahmed mellett döntöttek. *Hammer* 1831. 84–86. o.

¹⁵⁵ A magukat Mohamedtől származtatók csoportjának vezetői (*nákıbok*) meglehetősen nagy politikai befolyással bírtak az Oszmán Birodalomban. *B. Szabó – Sudár* 2012. 1038. o.

¹⁵⁶ Talman jelentése, 1705. augusztus 13. Az esemény fellelhető más feldolgozásokban is, ahol a janicsárok és szpáhik lázadásaként szerepeltetik. Ők a leírtak szerint az előző – 1703-as – lázadásbéli bajtársaik eltűnése miatt voltak elégedetlenek, s a Bajazid mecsetében gyülekeztek, majd a központi mecsethez mentek. A nagyvezír a kiháját és a szultánt értesítette, akik a városba siettek, és megkezdték a mozgalom felszámolását, Némeleyeket kivégeztek a helyszínen, a nisandszit és a korábbi nagyvezírt, Haszánt száműzték. *Hammer* 1831. 119–120. o. Ezen a ponton is akadnak ellentmondások. *Hammer La Motraye-t és Rashidot* nevezi meg forrásként, akik eltérően nyilatkoznak a kivégezettek számáról. Talman informátorairól keveset tudunk. A *Theatrum Europaeum* is említést tesz az eseményekről, megtudhatjuk, hogy a békepártiak elleni lázadásra került sor. De a *Theatrum Talmannal* ellentétben (aki Ibrahimnak nevezi az új szultánjelöltet minden bizonnyal helyesen, hiszen Robert Sutton is Ibrahimként nevezik meg egyik jelentésében) egy 18 éves, Szelim nevű szultán hatalomra juttatásának szándékáról ír, ami nagy valószínűséggel téves információ. A *Theatrum* is a lázadás vezetőinek megbüntetését és kivégzését erősíti meg, ám konkrét személyeket nem említ: „Es wolten sich aber doch dann und wann Leute finden / so den Frieden nicht leiden konten / und im Mittel des Jahres einen Tumult in Constantinopel erregten / und dermaligen Groß-Sultan ab- und den achtzehnjährigen Sultan Selim an seine Stelle auf den Thron zu setzen / man begegnete ihnen aber bey Zeiten / und stilltete den Lermen durch Bestrafung und Hinrichtung seiner Rebels-Führer.” *Theatrum Europaeum*, 17. k. 2. rész, 344. o.

¹⁵⁷ I. Lipót még 1704-ben, Ibrahim aga bécsi tartózkodása alatt küldte egy futárral Talmannak a trónra lépés üdvözlését tartalmazó levelet, azonban a követ állítása szerint megtagadták tőle ezt a lehetőséget, s azóta se tudta átadni az okmányt. *Theatrum Europaeum*, 17. k. 1. rész, 74. o.; Talman jelentése, 1705. július 25.

lépése bejelentésének céljából, s egyúttal biztosította a császári udvart a karlócai béke további fenntartásáról. Mindemellett panaszt nyújtott be a császárnál az Una és a Boszut között épített több mint 30 őrtorony (csardak = çardak) miatt.¹⁵⁸ Tudjuk, hogy Ibrahim – *mir-i alem*, azaz címzetes szandzsákbégi ranggal – 1704 májusától szeptemberéig élvezte a császárváros vendégszeretetét, majd ősszel a höchstädti győzelem hírével indult vissza Konstantinápolyba.¹⁵⁹ Talman jelentése nyomán audienciája megtagadásának okai a szultáni levéltári anyagokban szereplő protokollban keresendők. A törökök szerint az ott található anyagok alapján a rezidens (Resident) a legalacsonyabb rangú követ, felette áll a követ – *Gesandte, Envoyé* – és legfelül a rendkívüli követ, vagyis Botschafter (Podtschafter).¹⁶⁰ Az oszmán protokoll alapján új uralkodó trónra lépését kizárólag rendkívüli követ (Botschafter, Gesandte, Internuntius) útján lehet bejelenteni, mivel a rezidensnek csupán egy kihallgatás jár a szultánnál, mikor megkezdí hivatalát.¹⁶¹ Talman indoklása szerint az Udvarban meg vannak róla győződve, hogy pusztán azért volt szüksége a törököknek követ küldésére 1704-ben, mert nem rendelkeznek ott állandó követtel.¹⁶² A Habsburg rezidensnek viszont csak részben volt igaza. Az Oszmán Birodalom ekkortájt valóban nem tartott fenn állandó követséget európai országokban.¹⁶³ Azonban a két birodalom évszázadosnak tekinthető hagyománya szerint nagy horderejű kérdésekben az Udvar főkövetet küldött a Portára, s egy új császár bejelentése mindenképpen ebbe a kategóriába tarto-

¹⁵⁸ Hammer 1831. 100. o. A csardakok (çardak) magas és keskeny faoszlopokon nyugvó őrházak, melyek összekötő árkokkal és fatorlaszokkal védték a vidéket. Eikhoff 2010. 198. o. A témáról lásd: Pešalj 2010. 31. o.

¹⁵⁹ Ibrahim bécsi tartózkodásáról részletesebben: Theatrum Europaeum, 17. k. 1. rész, 74. o.; Hammer 1831. 100. o.

¹⁶⁰ Talman jelentése, 1705. július 25. – A XVIII. század eleji követi hierarchia kérdése nem tisztázott. A Talman által említett Botschafter (Podtschafter) feltehetőleg azon országok követeinek megnevezése – a már említett ambasciatore –, melyek csupán állandó követséget tartottak fenn a Portán a nagy távolság miatt (ritkán küldtek rendkívüli követet is). A követek személyükkel uralkodójukat képviselték, tárgyalási joggal rendelkeztek. Közéjük tartozott az angol, a holland és a francia követ, közöttük a franciának volt a legnagyobb presztízsze. Talman jelentéseiben mindhármukat a Podtschafter titulussal illeti. A következő kategória a rendkívüli követ (Gesandte, Envoyé, Internuntius), mely titulus azon államok rendkívüli követeit jelölte, melyek ugyan rendelkeztek állandó követséggel, de a fontosabb ügyekben rendkívüli követet küldtek, mint pl. a Habsburg Birodalom. A rezidens a tartósan (hosszú éveken, olykor több mint egy évtizeden át) a Portán tartózkodó követ, aki nem rendelkezett tárgyalási jogkörrel. Talman ilyen követ volt. Nem véletlen, hogy folyamatosan hangsúlyozza jelentéseiben: saját nevében jár el. (Talmanhoz az erdélyi állandó követek státusa hasonlít pozíciójára a leginkább.) A követi rendszer kérdésének tisztázására 1815-ben került sor. A követek európai és oszmán terminológiai kérdésének bonyolultságáról nemzetközi szakirodalommal lásd: Kármán 2012. 35–42. o. Amennyiben Talman csupán a Habsburg Birodalom követeinek rangsorolására hivatkozott jelentésében, úgy szintén elképzelhető a hármastagolás a hierarchiában. Hiszen a zsitvatoroki béke után az Udvar által küldött rendkívüli követek között is különbséget tettek a Portán: létezett a nagykövet (Großbotschafter, tör. büyük elçi), akit valamely különleges feladattal – pl. béke ratifikálása – bízott meg uralkodója, a követ (Internuntius, tör. küçük elçi), akinek pl. a már taglalt uralkodóváltás bejelentése volt a feladata. Az állandó követ (Resident, tör. kapı kethüda / kapı kyayası) pedig a kapcsolattartásért és a portai ügyekről való folyamatos tájékoztatásért felelt. Előbbi kettő esetében az audienciák száma és az ellátás minősége mutatta a különbségtételt a Porta részéről. Meienberger 1973. 59–63. o.

¹⁶¹ Talman jelentése, 1705. július 25.

¹⁶² Uo.

¹⁶³ A szakirodalom ezt azzal magyarázza, hogy többnyire nem a szultánnak volt szüksége békére az oszmán expanzió alatt, s a békekötés után a Porta megelégedett kapcsolattartás címén az európai országok konstantinápolyi követségeivel. Ugyanakkor az európaiak sem szorgalmazták török képviselő kialakítását országaikban. Ágoston 1997. 86–87. o. – Oszmán állandó követségek először a XVIII. század végén alakultak, előtte kivételes alkalomnak számított, ha egy követ hosszabb időn át ugyanabban az államban tartózkodott. Ágoston 2005. 45. o. (Bethlen Gábor uralkodása alatt egy Gruziani nevű portai követ 1617 áprilisától 1618 májusáig tartózkodott a Magyar Királyság területén. Papp 2011. 918–919. o.)

zott. A mindenkori rezidens valóban csak érkezésekor és távozásakor volt jogosult szultáni audienciára.¹⁶⁴ Minden bizonnyal emiatt nem óhajtották elfogadni a Portán Talmantól I. József uralomra lépésének bejelentését, hiszen indokuk alapján ezt nem az állandó, hanem egy rendkívüli követnek kell bejelentenie.¹⁶⁵ Így a rezidens is egy rendkívüli követ (internunciuss) küldését javasolja a trónra lépés bejelentése végett.¹⁶⁶ Ez meg is történik, de majd csak 1706 júliusában érkezik meg e célból valamint a karlócai béke fenntartásának biztosítására Ignaz Quarient von Rall Konstantinápolyba.¹⁶⁷ Később, 1711-ben ezt a problémát az Udvar Talman internunciussá való kinevezésével hidalta át, mint azt a pályájáról szóló fejezetben említettem.¹⁶⁸

A Habsburg portai követ utána óhajtott járni a kérdésnek, és állítása szerint elment július 11-én a reisz efendihez és a karlócai békétárgyalások alatti követségi titkárhoz, aki akkor a Porta külföldi országokra vonatkozó iratait őrizte. Hosszasan beszélt velük az említett kérdéstről, de ott is hasonló választ kapott különösebb indoklás nélkül.¹⁶⁹ Talman ezután érdeklődött a császár által küldött és állandó követek révén továbbnyújtandó nagyvezírnek és szultánnak szóló levelek sorsa felől. A válasz szerint a nagyvezír vette át ilyen esetben a leveleket, és ő adta át a szultánnak anélkül, hogy audienciára hívták volna a rezidenseket.¹⁷⁰ Ennek okán aztán némi szemtelenségre is ragadtatta magát megjegyzésével, miszerint akkor a császári követ is ajándék nélkül fog érkezni, mert Ibrahim aga is üres kézzel járult a császár elé.¹⁷¹ Erre persze semmi válasz nem érkezett a nagyvezírtől. A rezidens titkosírásban hozzáfűzött megjegyzése alapján, amennyiben helyeslő válasz érkezne is, arra se lehetne adni, mert amit a törökök megígérnek, másnap már megkérdőjelezzük.¹⁷²

¹⁶⁴ *Petritsch* 2009. 310., 316–322. o.

¹⁶⁵ Talman jelentése, 1705. július 25.

¹⁶⁶ Uo.

¹⁶⁷ *Hammer* 1831. 120–121. o.; *Spuler* 1935b. 340. o.

¹⁶⁸ *Spuler* 1935b. 340. o.; *Pešalj* 2011. 143. o.

¹⁶⁹ Talman jelentése, 1705. július 25.

¹⁷⁰ Uo.

¹⁷¹ „Weillen entlich kein difficultet als der praesenten halber übrig zusein scheine, habe Ich dariber sondiret mit vermelden, das wan der Käy[serliche] Hoff auch jemandten mit dem character eines Gesandten dise complimenten abzulegen deputiren solte, könne ich ihn doch versichern, das weill der Gesandte Ibrahim Aga mit lährer hand an Käy[serlichen] Hoff erschinnen, diser Gesandte auch ohne praesenten vor den Sultan erscheinen werde, weillen es die bekante zwischen beeden seithen versirende paritet also erfordere, und folgentlich dessentwegen kein difficultet ob handten sein könne, habe aber von ihme hierüber kein andtsworth erpressen können...” Talman jelentése, 1705. július 25. Amennyiben az állítás igaz, és Ibrahim aga valóban nem vitt ajándékot, akkor elképzelhető, hogy egyedi esettel van dolgunk, ugyanis a Bécsben küldetést teljesítő oszmán követek általában vittek ajándékot magukkal, az ajándék szerves része volt a keleti diplomáciai protokollnak, és a Portáról – időszakonként változó titulatúrával illetve a császárokat – egészen a 18. század végéig rendre küldtek ajándékokat a bécsi udvarnak. Annyi bizonyos, hogy Ibrahim agát a császárvárosban illő fogadtatásban részesítették. Részletesebben: *Theatrum Europaeum*, 17. k. 1. rész, 74. o.; *Hedda Reindl-Kiel*: Duft der Macht. Osmanen, islamische Tradition, muslimische Mächte und der Westen im Spiegel diplomatischer Geschenke. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 95. (2005) 195–258. o.; *Hedda Reindl-Kiel*: Symbolik, Selbstbild und Beschwichtigungstrategien: Diplomatische Geschenke der Osmanen für den Wiener Hof (17.–18. Jahrhundert). In: *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen. Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. von *Arno Strohmeier – Norbert Spannberger* Stuttgart, 2013. 265–282. o.

¹⁷² „...und wan sie sich auch hierüber expliciret, und versichert hetten, das aus mangel der praesenten der audienz halber kein difficultet werde gemacht werden, wurde man doch darauff nicht uill bauen können, weill bey denen türckhen nichts gemeiners, als *das sye das ienige was sye heünt versprechen morgen in abrede stellen...*” Uo.

További fejtegetései szerint, ha egy császári reprezentatív személy ajándék nélkül jelenne meg a Portán, az okot adna a többi ország követeinek a hasonló eljárás módra. Kalajlikosz Mehmed nagyvezír nem kért tőle ajándékot első rezidensi audienciáján, s emiatt panaszkodtak is követársai. Az európai államoknak nem csupán követük megérkezésekor, hanem minden új nagyvezír hatalomra kerülésekor ajándékot kell adniuk – ez utóbbit ismét titkosírással teszi hozzá a Habsburg rezidens virágnyelven megfogalmazva.¹⁷³ Mivel Talman követségi titkárként került először Konstantinápolyba, így feltehetően nem kellett neki ajándékot adnia első rezidensi kihallgatásán, mert már azelőtt is a birodalmi fővárosban tartózkodott. Az újabb oszmanisztikai kutatások alapján az ajándék (rüşvet) szervesen hozzátartozott a birodalom kormányzati rendszeréhez, megvesztegetésnek nem tekinthető, s a tisztviselők sohasem hoztak olyan döntést, amely politikai érdekeikkel ellentétben állt. Ennek tudtában Talman kifejtett véleménye inkább az erdélyi követek Oszmán bürokráciáról kialakult sztereotip képéhez illeszkedik, semmint a korszakban kialakult nyugat-európai törökképhez.¹⁷⁴

Azt is megtudjuk Talmantól, hogy Ibrahim agától 1705. július 26-án elvették a csausbasi hivatal vezetését és börtönbe vetették, ahonnan nem sok esélye van a szabadulásra. A döntés oka egy bizonyos Arnaud Hüsejzin aga kenőpénz fejében történő megszőkötése volt, akit a szultán parancsára tartóztattak le, s mindezt Ibrahim ráadásul egy neki alávetett csausra próbálta ráfogni. A csaust lefejezték, de előtte elárulta, hogy parancsra cselekedett, és Ibrahim aga a tettéért járó pénzt is átvette. Talman nem tudja, mi vár a hajdani csaus basira, de megnevezi utódját, egy bizonyos Juszuf agát.¹⁷⁵ Ibrahimnak végül feltehetőleg megkegyelmeztek, hiszen 1706-ban az arabiai lázadások után megkapta Negroponte (Euböia) parancsnoki beosztását.¹⁷⁶

Utalások egy incidensre és egy ismert személyre

A Habsburg rezidens pár sor erejéig kiter egy bizonyos kérdésre, melynek tisztázásához a korszakkal foglalkozó újabb nemzetközi szakirodalom nyújt támpontot, mely szintén nagyban támaszkodik a követ korábbi és későbbi jelentéseire. Talman megemlíti egy bizonyos velenceiek által elvett francia hajó visszaszolgáltatását, a már említett őrtornyok kérdését, melyekkel kapcsolatban a Porta ismételten nem tett jelentést. A követ kétségkívül egy 1704 tavaszán történt esetre utal, amikor Habsburg kalózhajók magukat velenceieknek álcázva Durazzo partjainál megtámadtak és elraboltak egy francia kereskedőhajót.¹⁷⁷ A történetek nagy visszhangot váltottak ki, éppen a karlócai béke betartásának kérdése miatt. A Habsburgok csupán a kárt szenvedett török kereskedők kártérítését óhajtották

¹⁷³ „....das sofern einen käy[serlichen] representanten bey den Sultan in audienz ohne praesenten zuerscheinen solle zuegelassen werden, die repraesentanten anderer ausländischen potenzen es auch in ein consequenz wurden ziehen, und durch allegation dergleichen exempel audienz bey den Sultan fordern wollen, wie sie nicht ermanglet bey den Grosvezier Calailicos Ahmed Bassa vergangenes jahr, wiewohl ohne effect sich zubeschwären, das mir selbiger ohne praesenten die eintritts audienz als Residenten gegeben, wo sie nit nur allein bey antretung ihrer repraesentanz, son[der]n bey verän[der]ung eines ieden Grosvezier *disen neuen gözen oppffern* müssen.” Uo.

¹⁷⁴ Részletesebben a kérdéstről: *Kármán* 2008. 29–41. o.

¹⁷⁵ Talman jelentése, 1705. augusztus 13.

¹⁷⁶ *Hammer* 1831. 119. o.

¹⁷⁷ *Pešalj* 2010. 31. o.

volna kifizetni a karlócai béke 8. cikkelye értelmében,¹⁷⁸ a franciáknak semmiképpen sem akartak fizetni. Talman azzal az indokkal próbált meg magyarázatot találni az esetre, hogy a franciákkal a Habsburgok háborúban állnak, tehát tettük legitim volt, azonban a Porta a saját felségterületén történeteket nem nézte jó szemmel, függetlenül a hadiállapottól. Az ügyet később a fentebb említett őrtornyok kérdésével együtt mindkét fél ejtette, mivel a határ menti török pasák szintén vétettek a békepontokkal szemben, elég csak a már említett Des Alleurs átengedésére gondolnunk.¹⁷⁹ Az említettekről abban a levélben kapott értesítést I. Józseftől Talman, melynek megérkezését említi 1705. július 25-i jelentésében; így válik érthetővé, miért írja, hogy a Porta még nem tett jelentést a témában.¹⁸⁰ Évekkel később, 1707-ben is előkerült az eset az ún. „kecskeméti incidens”¹⁸¹ kapcsán: a temesvári Oszmán aga számol be egy tárgyalásról, ahol a Porta megbízottai emlegették fel a témát. A császári megbízottak pedig úgy viselkedtek, mintha nem is tudtak volna az 1704-ben történetekről, hiszen továbbítani kívánták az ügyet Bécsbe. Később hosszú tárgyalások után mindkét eset kárának megfizetésével próbálták meg a két birodalom közötti konfliktust rendezni.¹⁸²

A júliusi jelentésben előkerül a szakirodalomban is gyakran emlegetett személy: Alexandrosz Mavrokordatosz (Alessandro Mavrocordato) portai főtolmács.¹⁸³ Talman minden bizonnyal régről ismerte a görögöt, hiszen 1691-től ő maga is Konstantinápolyban kapott kiképzést.¹⁸⁴ A rezidens szerint a Portán panaszkodtak neki Mavrokordatoszra, mert a dragomán – a követ kissé ironikusnak tetsző szavaival élve „szokása szerint” – felajánlotta szolgálatát a császáriaknak. Talman hozzáfűzi, hogy Mavrokordatosz általában a császári érdekek ellenében szokott tevékenykedni, amit ő a számára előírtaknak megfelelően igyekszik akadályozni.¹⁸⁵ A „belső titkok ismerőjeként” jellemzett Mavrokordatosznak portai főtolmácsként messzire elért a keze, és úgy a karlócai tárgyalások idején, mint az oroszokkal folytatott fegyverszüneti tárgyalásokon igyekezett mindig jól helyezkedni, s az Oszmán Birodalom érdekeit képviselni.¹⁸⁶ A fentebb már említett Ukrainev úgy jellemzi, hogy „mindenben a szultánok hűséges szolgálója”,¹⁸⁷ így tehát érthető, miért háborodtak

¹⁷⁸ A béke 8. cikkelye kimondja, hogy amennyiben hasonló incidens történik, a helyi bíróságnak kell ítélnie és a károkat meg kell téríteni. Lásd: *Szita – Seewann* 1999. 217–218. o.

¹⁷⁹ *Pešalj* 2010. 32–33. o.

¹⁸⁰ *Pešalj* 2010. 32. o. 8. lj.

¹⁸¹ 1707-ben Rácok támadták meg a Kecskeméten tartózkodó török kereskedőket. A kecskeméti beszámolója az esetről: *Bánkúti* 1992. 250. o. Kecskemét város levele Károlyi Sándorhoz, Kecskemét, 1707. április 5.

¹⁸² A történetekről és a tárgyalásokról bővebben lásd: *Oszmán aga*, 190–219. o.; *Pešalj* 2010. 33–38. o.

¹⁸³ Mavrocordato személyéről részletesebben: *Ágoston* 1999. 95–96. o. A phanarióákról és Mavrocordatóról: *Ágoston* 2005. 48. o.

¹⁸⁴ *Kerekes* 2010. 96. o.

¹⁸⁵ Az elrabolt hajókkal és a Mavrokordatoszal kapcsolatos szövegrész: „Von restitution des durch die segnener abgenohmenen französischen schiffes und von denen tsardaquen hat die Porten abermahlen keine meldung gethan, doch habe gegen den Maurocordato welcher ihnen dergleiche anforderungen, und andere dem käy[serlichen] interesse *praejudicierliche gedanckhen* meistens suggeriret hat, die mir allergnädigst vorgeschribene expressionen doch nur von mir selbst zuthuen nit ermanglet, welcher auch seinen gebrauch nach von seiner seithe alles dienstliches zu contribuiren sich endtbothen.” Talman jelentése, 1705. július 25.

¹⁸⁶ *Gebei* 1999. 12., 17–18. o.

¹⁸⁷ *Gebei* 2001. 147. o.

fel a Portán a főtolmács Talmannak tett ajánlatát illetően. A források, melyekhez munkám során hozzájutottam, nem szolgáltatnak további és elegendő információt az említettekkel kapcsolatban, Mavrokordatosz ebben a kérdésben betöltött szerepének vizsgálata további kutatásokat igényel.

I. Lipót konstantinápolyi ravatala

A galatai jezsuiták felkeresték Talmant és felajánlották neki a Szent Benedek templomot I. Lipót ravatalának megépítésére és a gyászmise megtartására, mert szerintük ez a templom lenne minderre a legalkalmasabb. A munkálatok megkezdése után nem sokkal azonban megkereste a rezidens de Monthiers atya, aki az akkor még távol lévő Braconnier atya helyettese volt.¹⁸⁸ Az atya szerint sürgetően hatna a munkálatokra, ha szólnának a protektoruknak – aki történetesen Ferriol francia portai követ –, és ő segítené mindenben, csupán az országalmát nem kellene ráfestetni a címerre, se a ravatalra ráteetni. Talman természetesen sejtette a kérés mögött rejlő indítékot, hiszen a francia követ biztosan nem engedte volna neki, hogy az említetteket megtegye, lévén, hogy a két állam évek óta háborúban állt egymással. A rezidens éppen ezért nem reagált semmit a kérésre, hanem megparancsolta az elkezdett munkálatok felfüggesztését, és megvárta, míg a jezsuiták ismét felkeresték a folytatás érdekében. Végül elkészült a ravatal, természetesen Talman utasításai szerint, és megtartották a jelképes temetési szertartást,¹⁸⁹ melynek részletes története szintén feltárára vár.¹⁹⁰

Összegzés

A Rákóczi-szabadságharc élénk nemzetközi diplomáciai figyelmet váltott ki. Mindekelőtt a Habsburg és a francia államot emelhetjük ki ebből a szempontból, hiszen érdekük fűződött az események alakításához. Előbbinek a felkelés mihamarabbi felszámolása, utóbbinak minél tovább való elhúzása volt elemi érdeke. Amint láthattuk, a franciák mindenképpen szerették volna, ha a törökök hadba lépnek a Habsburg Birodalom ellen, hiszen ez jelentős erőket vont volna el a nyugati hadszíntérről. Ugyanilyen okból támogatták Rákóczi mozgalmát is, ami részben sikerrel is járt, hiszen nyolc éven keresztül komoly gondot okozott a császári erők szabadságharc miatti megosztása. Szintén megfigyelhetjük, hogy a karlócai béke betartása egyaránt érdeke volt a török és a Habsburg félnek, s a franciák háborús próbálkozásai – nagy portai befolyásuk ellenére – többnyire sikertelenek maradtak, eltekintve a magyarországi diverziós mozgalom támogatásától. Ide sorolható Thököly Imre hazatérésének kérdése is, hiszen száműzetésben maradása a karlócai béke egyik biztos záloga volt. Nem csoda, hogy halála után II. Rákóczi Ferenc egyszerűbben

¹⁸⁸ Braconnier atya csak Talman júliusi jelentése után tért vissza Konstantinápolyba, hiszen az augusztus 13-án kelt jelentésében a rezidens maga ad hírt arról, hogy visszaérkezett a jezsuita szerzetes. Talman jelentése, 1705. augusztus 13.

¹⁸⁹ Talman jelentése, 1705. július 25.

¹⁹⁰ Megjegyzendő, hogy valószínűleg nem véletlen, hogy éppen jezsuiták keresték fel az említettek kapcsán Talmant, hiszen I. Lipót gyóntatói is jezsuiták voltak, Braconnierről pedig már említettem, hogy Habsburg-bárát volt. *Spielman* 1981. 188. o.; *Benda* 1983. 169. o.

tudta felvenni a diplomáciai kapcsolatot a Portával,¹⁹¹ mert nem állt útjában a hajdani erdélyi fejedelem személye.

Az orosz–török határrendezés kérdése sem volt lényegtelen a nemzetközi helyzetet illetően, hiszen az Oszmán Birodalom részben emiatt nem nyújtott érdemi segítséget Rákóczi mozgalmának, mivel nem szerettek volna kétfrontos háborúba kerülni egy esetleges orosz támadás és a karlócai béke megszegése következtében. Az oszmán belső ellenzék folyamatosan követelte a hadba lépést, de a vezetésnek sikerült megakadályoznia azt, hiszen a birodalom nehezen viselt volna el egy nagyobb háborút. Ezt az elkövetkező évtizedek történései is bizonyítják, a XVIII. századtól kezdve folyamatosan csökkent a birodalom korábbi területe és befolyása.

Bepillantást nyerhettünk a korabeli reprezentáció világába: Michael Talman hosszú panaszából értékes információkat tudhattunk meg az oszmánok diplomáciához való viszonyulásáról, mely alapvetően eltért az európai szokásoktól. Kitűnt a jelentésekből, hogy a Habsburg rezidens igen kiterjedt informátori hálózattal rendelkezett, melynek segítségével több-kevesebb sikerrel tudta képviselni birodalmának érdekeit. A levelekből Talman személyiségére vonatkozó utalásokat is találhattunk, egy-egy helyen humorérzékéről tesz tanúbizonyságot. Gondoljunk például arra, amikor a portai pasák arckifejezését ecseteli, miután I. József hőstetteiről tájékoztatta őket, vagy a nagyvezír felé tett, már-már szemtelennel nevezhető megjegyzéseire az ajándékadás kérdésében.

Az elemzett jelentések nem pusztán diplomácia-, hanem kultúrtörténeti értéket is képviselnek, s mindenképpen fontos adalékul szolgálnak mind a Rákóczi-szabadságharc nemzetközi hátterét, mind a korabeli diplomácia jellegzetességeit illetően.

¹⁹¹ Függetlenül attól, hogy Rákóczi már korábban is megkísérelte felvenni a kapcsolatot a Portával, egyáltalán nem véletlen, hogy Pápai János csupán 1705 őszétől tudott tárgyalni Konstantinápolyban. *Vatai* 2011. 91–104. o.; *Papp* 2004a. 806–821. o.; *Köpeczi* 2002. 76–86. o.

BIBLIOGRÁFIA, RÖVIDÍTÉSEK

- Angyal* 1889. *Angyal Dávid*: Késmárki Thököly Imre (1657–1705). 2. k. Budapest, 1889.
- Aretin* 1997. *Karl Otmar von Aretin*: Das Alte Reich 1648–1806. Band 2. Kaisertradition und österreichische Großmachtpolitik (1684–1745). Stuttgart, 1997.
- AR II/I. Archivum Rákócziánum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. Bel- és külföldi iratokból bővítve. Második Osztály: Diplomácia, I. k. Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferenc korára *Simonyi Ernő* közlésében. I. k. Pest, 1871.
- Aretin* 1980. *Karl Otmar von Aretin*: Magyarország és I. József császár politikája. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk. *Benda Kálmán*. Budapest, 1980. 35–43. o.
- Az újrakezdés esélye Az újrakezdés esélye. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc befejezésének 300. évfordulója alkalmából. Szerk. *Czigány István, Kincses Katalin Mária*. Budapest, 2012.
- Ágoston* 1997. *Ágoston Gábor*: Az oszmán és az európai diplomácia a kölcsönösség felé vezető úton. In: Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Szerk. *Hanák Péter*. Pécs, 1997. 83–99. o.
- Ágoston* 2005. *Ágoston Gábor*: Birodalom és információ: Konstantinápoly, mint a kora újkori Európa információs központja. In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Szerk. *Hausner Gábor*. Budapest, 2005. 31–60. o.
- B. Kis* 2013. *B. Kis Attila*: Egy ismeretlen „angol” diplomata a nagyszombati béketárgyalásokon. *Századok*, 2013. 4. sz. 855–890. o.
- Bánkúti* 1992. Iratok a Rákóczi-szabadságharcból: Kecskemét város és környezete. I. k. Szerk. *Bánkúti Imre*. Kecskemét, 1992.
- Baráth* 2012. *Baráth Júlianna*: A külpolitikai lehetőségek megítélése a Rákóczi-szabadságharc második felében. Az orosz reménység. *Századok*, 2012. 4. sz. 815–822. o.
- Benda* 1962. *Benda Kálmán*: II. Rákóczi Ferenc török politikájának első éve. 1702–1705. *Történelmi Szemle*, 1962. 2. sz. 189–209. o.
- Benda* 1963. *Benda Kálmán*: Előtanulmány. In: Pápai János törökországi naplói. Budapest, 1963. 6–17. o.
- Benda* 1980. *Benda Kálmán*: Rákóczi és az európai hatalmak. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk. *Benda Kálmán*. Budapest, 1980. 25–33. o.
- Benda* 1983. *Benda Kálmán*: A bujdosó Thököly (1699–1705). In: A Thököly-felkelés és kora. Szerk. *Benczéd László*. Budapest, 1983. 165–171. o.
- B. Szabó – Sudár* 2012. *B. Szabó János – Sudár Balázs*: „Independens fejedelem az Portán kívül” II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai. Esettanulmány az Erdélyi fejedelemség és az Oszmán Birodalom viszonyának történetéhez (1. rész). *Századok*, 2012. 5. sz. 1017–1048. o.
- Cernovodeanu* 1980a. *Paul Cernovodeanu*: A havasalföldi és moldvai vezető körök magatartása a kuruc felkeléssel szemben. In: Rákóczi tanulmányok. Szerk. *Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Ágnes*. Budapest, 1980. 247–265. o.

- Cernovodeanu* 1980b. *Paul Cernovodeanu*: A román fejedelemségek és a magyar szabadságharc. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Szerk. *Benda Kálmán*. Budapest, 1980. 65–69. o.
- Czigány* 2011. *Czigány István*: A Rákóczi-szabadságharc és a közép- és kelet-európai hadi helyzet 1703–1711. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2011. 4. sz. 1013–1036. o.
- Danişmend* 1971. *İsmail Hâmi Danişmend*: Osmanlı Devlet Erkanı. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. V. İstanbul, 1971.
- Dernschwam* 1984. *Hans Dernschwam*: Erdély, Besztercebánya, törökországi naplói. Szerk. *Tardy Lajos*. Budapest, 1984.
- Eickhoff* 2010. *Ekkehard Eickhoff*: Velence, Bécs és a törökök. A nagy átalakulás Délkelet-Európában (1645–1700). Ford. *Katona Tamás*. Budapest, 2010.
- EOE XX. Erdélyi Országgyűlési Emlékek XX. (1688–1691). Szerk. *Szilágyi Sándor*. Budapest, 1897.
- F. Molnár* 2008. *F. Molnár Mónika*: Az Oszmán és a Habsburg Birodalom közti határ kijelölése a karlócai békét követően (1699–1701). Doktori disszertáció. ELTE BTK, 2008. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/fmolnar/phdmolnar.pdf> (A letöltés időpontja: 2013. január 5.)
- Gebei* 1999. *Gebei Sándor*: A karlócai béke kelet-európai összefüggései. *Történelmi Szemle*, 1999. 1–2. sz. 1–29. o.
- Gebei* 2001. *Gebei Sándor*: Az orosz–török béketárgyalások Karlócán és Konstantinápolyban. *Aetas*, 2001. 2. sz. 134–154. o. (Interneten elérhető: <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00018/2001-2-17.html>)
- Gebei* 2003. *Gebei Sándor*: II. Ágost lengyel király és a magyar ügy, 1701–1703. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2003. 3. sz. 776–797. o.
- Gebei* 2007. *Gebei Sándor*: Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások. Szeged, 2007.
- Gebei* 2009. *Gebei Sándor*: A Rákóczi-szabadságharc. Budapest, 2009.
- Gebei* 2012. *Gebei Sándor*: „Nekem egyedül reménységem az császár”. Számíthatott-e II. Rákóczi Ferenc I. Péter orosz cászár segítségére 1709–1711-ben? *Századok*, 2012. 4. sz. 823–852. o.
- Hammer-Purgstall* 1831. *Joseph Hammer-Purgstall*: Geschichte des osmanischen Reiches. VII. Band. Vom karlowitzer bis zum belgrader Frieden. 1699–1739. Pest, 1831.
- Heckenast* 2005. *Heckenast Gusztáv*: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. S. a. r., kiegészítette és az előszót írta *Mészáros Kálmán*. Budapest, 2005.
- Hochedlinger* 1994. *Michael Hochedlinger*: Die französisch-osmanische „Freundschaft” 1525–1792. Element antihabsburgischer Politik, Gleichgewichtsinstrument, Prestigeunternehmung – Aufriß eines Problems. *Mitteilungen des Institut für Österreichische Geschichtsforschung*, 102. (1994) 111–130. o.
- Hurmuzaki* 1878. *Eudoxiu de Hurmuzaki*: Documente privitoare la istoria românilor. 6. k. 1700–1750. Bucureşti, 1878.
- Ingrao* 1982. *Ingrao, Charles*: Joseph I. Der „vergessene” Kaiser. Graz–Wien–Köln, 1982.
- Kármán* 2008. *Kármán Gábor*: „Átkozott Konstantinápoly”: Törökkép Erdély 17. századi portái követségén. Portré és Imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. Szerk. *G. Etényi Nóra – Horn Ildikó*. Budapest, 2008. 29–48. o.

- Kármán* 2012. *Kármán Gábor*: Szuverenitás és reprezentáció: Erdély a Porta 17. századi diplomáciai rendszerében. *Korall*, 2012. 2. sz. 33–61. o.
- Kerekes* 2010. *Kerekes Dóra*: Diplomataék és kémek Konstantinápolyban. Budapest, 2010.
- Kopčan* 1983. *Vojtech Kopčan*: A török Porta Thököly-politikája. In: A Thököly-felkelés és kora. Szerk. *Benczédy László*. Budapest, 1983. 119–127. o.
- Kołodzieczyk* 2012. *Dariusz Kołodzieczyk*: Das Krimkhanat als Gleichgewichtsfaktor in Osteuropa. (17–18. Jahrhundert). In: *The Crimean Khanate between East and West (15th–18th Century)*. Ed. *Denise Klein*. Wiesbaden, 2012. 47–58. o.
- Köpeczi* 1958. II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei. Szerk. *Köpeczi Béla*. Budapest, 1958.
- Köpeczi* 1966. *Köpeczi Béla*: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország. Budapest, 1966.
- Köpeczi* 1980. *Köpeczi Béla*: Rákóczi külpolitikája és a szabadságharc nemzetközi jelentősége. In: Rákóczi tanulmányok. Szerk. *Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Ágnes*. Budapest, 1980. 205–227. o.
- Köpeczi* 2004a. *Köpeczi Béla*: A nagyszombati béketárgyalások 1706. In: Rákóczi útjain: tanulmányok. Budapest, 2004. 29–44. o.
- Köpeczi* 2004b. *Köpeczi Béla*: Tanulmányok a kuruc szabadságharcok történetéből. Budapest, 2004.
- L. Frey – M. Frey* 1981. *Linda Frey – Marsha Frey*: II. Rákóczi Ferenc és a tengeri hatalmak. *Történelmi Szemle*, 1981. 4. sz. 663–674. o.
- Matuz* 1990. *Matuz József*: Az Oszmán Birodalom története. Budapest, 1990.
- Meienberger* 1973. *Peter Meienberger*: Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel. 1629–1643. Bern–Frankfurt, 1973.
- Mészáros* 2007. *Mészáros Kálmán*: Des Alleurs márki és a francia brigadérosok szerepe a kuruc katonai felső vezetésben. In: Európai szemmel. Tanulmányok Köpeczi Béla Tiszteletére. Szerk. *Kalmár János*. Budapest, 2007. 53–60. o.
- Oszmán aga *Oszmán aga*: A gyaukok rabságában. Pasák és generálisok között. Ford. *Jólesz László*. Budapest, 1996.
- Papp* 2003. *Papp Sándor*: Szabadság vagy járom? A török segítség kérdése a XVII. század végi rendi mozgalmak idején. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2003. 3–4. sz. 633–669. o.
- Papp* 2004a. *Papp Sándor*: A Rákóczi-szabadságharc török diplomáciája. *Századok*, 2004. 4. sz. 793–821. o.
- Papp* 2004b. *Papp Sándor*: Krimtatarische und ungarische Interessengemeinschaft während des Rákóczi-Freiheitkampfes. *Studia Caroliensia*, 2004. 3–4. sz. 63–78. o.
- Papp* 2011. *Papp Sándor*: Bethlen Gábor, a Magyar Királyság és a Porta (1619–1629). *Századok*, 2011. 4. sz. 915–973. o.
- Perjés* 1980. *Perjés Géza*: A Rákóczi-összeesküvés tervei a háború megvívására. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerk. *Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Ágnes*. Budapest, 1980. 123–140. o.
- Pešalj* 2010. *Jovan Pešalj*: Early 18th – Century Peacekeeping: How Habsburgs and ottomans resolved several border disputes after Karlowitz. In: *Empires and peninsulas. Southeastern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople. 1699–1829*. Eds. *Plamen Mitev – Ivan Parvev – Maria Baramova – Vania Racheva*. Berlin, 2010. 29–42. o.

- Pešalj* 2011. *Jovan Pešalj*: Making a prosperous peace: Habsburg Diplomacy and Economic Policy at Passarowitz. In: *The Peace of Passarowitz, 1718*. Eds. *Charles Ingrao – Nicola Samardžić – Jovan Pešalj*. Indiana, 2011. 141–158. o.
- Petritsch* 2009. *Ernst D. Petritsch*: Zeremoniell bei Empfängen habsburgischer Gesandtschaften in Konstantinopel. In: *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. *Ralph Knauz – Giorgio Rota – Jan Paul Niderkorn*. Wien, 2009. 301–322. o.
- Press* 1988. *Volker Press*: Joseph I. (1705–1711) – Kaiserpolitik zwischen Erbländen, Reich und Dynastie. In: *Ralph Melville* (Hrsg.): *Deutschland und Europa in der Neuzeit*. Festschrift für Karl Otmar Frhr. von Aretin zum 65. Geburtstag. Stuttgart, 1988. 277–298. o.
- R. Várkonyi* 1983. *R. Várkonyi Ágnes*: Kritika és emlékezet. (Vázlat II. Rákóczi Ferenc Thököly-képeiről.) In: *A Thököly-felkelés és kora*. Szerk. *Benczédi László*. Budapest, 1983. 215–255. o.
- R. Várkonyi* 1987. *R. Várkonyi Ágnes*: Az önálló fejedelemség utolsó évtizedei. (1660–1711) In: *Erdély története*. 2. k. Szerk. *Makkai László, Szász Zoltán*. Budapest, 1987. 785–971. o.
- R. Várkonyi* 2002. *R. Várkonyi Ágnes*: A király és a fejedelem. Rákóczi Ferenc, I. József és az európai hatalmi egyensúly 1676–1711. In: *Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére*. Festschrift zu Ehren Csaba Csapodi. Tanulmányok. Szerk. *Rozsondai Mariann*. Budapest, 2002. 321–349. o.
- R. Várkonyi* 2004. *R. Várkonyi Ágnes*: Rákóczi állama és az európai hatalmi egyensúly. *Studia Caroliensia*, 2004. 3–4. sz. 381–402. o.
- R. Várkonyi* 2005. *R. Várkonyi, Ágnes*: Thököly politikája és Magyarország esélyei a hatalmi átrendeződés idején. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2005. 3. sz. 363–399. o.
- Rákóczi*: Vallomások, emlékiratok
Schmidt 1997. *Rákóczi Ferenc*: Vallomások, emlékiratok. Szerk. *Hopp Lajos*, ford. *Szepes Erika és Vas István*. Budapest, 1979.
Hans Schmidt: Zerfall und Untergang des alten Reiches (1648–1806). In: *Deutsche Geschichte von der Anfängen bis zur Gegenwart*. Hg. *Martin Vogt*. Stuttgart–Weimar, 1997. 218–216. o.
- Seres* 2006. *Seres István*: Thököly Imre és Törökország. Budapest, 2006.
- Silahdâr Fındıklılı Mehmet Ağa* 1966. *Silahdâr Fındıklılı Mehmet Ağa*: Nusretnâme Szerk. *İsmet Parmaksızoğlu*. 2. k. İstanbul, 1966.
- Spielman* 1981. *John P. Sipelman*: Leopold I. Zur Macht nicht geboren. Graz–Wien–Köln, 1981.
- Spuler* 1935a. *Spuler Bertold*: Die Europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739). Teil 1. Die politische Tätigkeit der europäischen Diplomaten am Bosphorus 1699–1739. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Neue Folge*, XI. (1935) Heft I. 53–115. o.
- Spuler* 1935b. *Bertold Spuler*: Die Europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739). Teil 3. Listen der in Konstantinopel anwesenden Gesandten bis in die Mitte des 18. Jhdts. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Neue Folge*, XI. (1935) Heft III/IV. 313–366. o.
- Szabados* 2013. *Szabados János*: Michael Talman konstantinápolyi Habsburg rezidens két jelentése a Haditanács részére (1705. július 25. és augusztus 13.) *Fons*, 2013. 3. sz. 385–419. o.

- Szita – Seewann* 1999. A karlócai béke és Európa. Dokumentumok a karlócai béke történetéhez 1698–1699. Szerk. *Szita László – Gerhard Seewann*. Pécs, 1999.
- Talman jelentése, 1705. július 25. Michael Talman jelentése, Konstantinápoly, 1705. július 25. Österreichisches Staatsarchiv, Wien. Kriegsarchiv, Hofkriegsrat Akten, Expedit 1705. July Nr. 445. fol. 8–30.
- Talman jelentése, 1705. augusztus 13. Michael Talman jelentése, Konstantinápoly, 1705. augusztus 13. Österreichisches Staatsarchiv, Wien. Kriegsarchiv, Hofkriegsrat Akten, Expedit 1705. September Nr. 422. fol. 1–5.
- Tardy* 1977. Rabok, követek, kalmárok az Oszmán Birodalomban. Szerk. *Tardy, Lajos*. Budapest, 1977.
- Theatrum Europaeum, 1., 8., 13–14., 16. k. 1–2. rész, 17. k. 1–3. rész Theatrum Europaeum. Bd. 1. Frankfurt am Main, 1662. (1618–1628); Bd. 8. Uo., 1693. (1658); Bd. 13. Uo., 1698. (1690); Bd. 14. Uo., 1702. (1692); Bd. 16. Uo., 1717., Teil 1. (1701–1702); Bd. 16. Uo., 1717., Teil 2. (1703); Bd. 17. Uo., 1718., Teil 1. (1704); Bd. 17. Uo., 1718., Teil 2. (1705); Bd. 17. Uo., 1718., Teil 3. (1706)
- Tóth* 2012. *Tóth Hajnalka*: A karlócai béke és Krími Kánság. *Keletkutatás*, 2012. tavasz. 19–31. o.
- Török–magyar oklevéltár Török–magyar oklevéltár. 1533–1789. A konstantinápolyi levéltárból gyűjtötte és ford. *Karácson Imre*. Szerk. *Thallóczy Lajos – Kracsmaryk János – Szekfű Gyula*. Budapest, 1914.
- Uebersberger* 1913. *Hans Uebersberger*: Russlands Orientpolitik in den letzten zwei Jahrhunderten. Erster Band. Bis zum Frieden von Jassy. Stuttgart, 1913.
- Vajnági* 2014. *Vajnági Márta*: Koronázás a Német-római Birodalomban és Magyarországon a kora újkorban. *Világtörténet*, 2014. 2. sz. 267–294. o.
- Varga J.* 2005. *Varga J. János*: Thököly Imre esztendeje: 1682. *Történelmi Szemle*, 2005. 3–4. sz. 347–372. o.
- Varga J.* 2007. *Varga J. János*: Válaszúton: Thököly Imre és Magyarország 1682–1684-ben. Budapest, 2007.
- Vatai* 2011. *Vatai Gábor*: Út az irrealitásba. (Rákóczi török diplomáciája a szabadságharc idején) *Keletkutatás*, 2011. ősz. 91–108. o.
- Vocelka* 2001. *Karl Vocelka*: Österreichische Geschichte 1699–1815. Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im Habsburgieschen Vielvölkerstaat. Wien, 2001.
- Winkelbauer* 2003. *Thomas Winkelbauer*: Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht – Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Teil I. Wien, 2003.
- Zeumer* 1908. *Karl Zeumer*: Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. – Entstehung und Bedeutung der Goldenen Bulla. In: *ergfassungsgeschichte des Deutschen Reiches im Mittelalter und Neuzeit*, Bd. II., Heft I. Hg. *Karl Zeumer*. Weimar, 1908.
- Zinkeisen* 1857. *Johann Wilhelm Zinkeisen*: Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa. V. Bd. Gotha, 1857.